

Divan Şairlerinin Çevreye Dair Görüşleri (15. Yüzyıl)

Perspectives of Diwan Poets on Social Environment (15th Century)

Mehmet Fatih Çavuş¹

ÖZET

Şairlerin içinde bulunduğu çevreden ayrı düşünülmemeyeceği, sanatkar ile çeşitli çevreler arasında birtakım ilişkilerin kurulduğu ve bu durumun eserlerde bazı yansımaları neden olduğu bilinen bir gerçektir. Üstelik bu ilişkiler divan edebiyatında daha sıkı ve değişik şekillerde görülebilmektedir. Diğer taraftan divan şairleri, şiirleri aracılığıyla çevreye dair tespit ve değerlendirmeler de yapmışlardır. Ancak Harun Tolasa'nın da ifadesiyle şairlerin çevreyle kurduğu bu ilişki sanata dayalı bir ilişkidir.

Şairlerin bu değerlendirmeleri, çevreye dair birtakım bilgiler edinmemizi sağlarken aynı zamanda çevrenin şaire dönük beğeni ve eleştirilerinin tespiti, şairlerin kendi sanatçı kişilik özelliklerinin belirlenmesi, bir sanatçının çağını/çevresini eleştirmesi ve çağdaşları üzerindeki tesirinin ortaya konması, edebiyat tarihine malzeme sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Ancak çevrenin şiir ve şaire bakışı hakkındaki değerlendirmeler, yine şairin gördükleri ya da düşündükleriyle sınırlıdır.

XV. yüzyıl şairleri de kendi sosyal ve kültürel çevrelerine dair gerek şikâyet ve yakınma, gerek memnuniyet ve şükran gayesiyle oluşturdukları ifadelere kaside, gazel ve mesnevi vb. türü eserlerde yer vermişlerdir. Çalışmamızda şairlerin bu ifadelerinden yola çıkarak XV. yüzyılda şiir ve şair çevresinin genel görünümünü ortaya çıkarılmış; bu çevreyi oluşturan kişi ve tiplerin özelliklerine, çevrenin şaire ve şiire bakışına, hedef kitleye, diğer sanatkarlara, şairin çevre üzerindeki etkilerine ve okuyucudan beklentilerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, 15. Yüzyıl Klasik Türk Şiiri, Çevre, Eleştiri, Edebi Çevre

ABSTRACT

It is a known fact that poets cannot be considered separately from the environment they are in, that relations are established between artists and various circles, and that this situation is reflected in art pieces. Additionally, these relationships can be seen in various forms and tighter in diwan literature. On the other hand, diwan poets made evaluations and detections on environment through their poems. However, as Harun Tolasa stated, the relationship poets establish with their environment is an arts-based relationship.

Poets' evaluations allow us to learn about the environment while the identification of the environment's praise and critiques about the poet, identification of the personal artistic traits of poets, an artist's criticism of their era/environment and revealing the impacts of the artist on their contemporaries are important in terms of providing materials for literature history. However, evaluations on the perceptions of the environment on poetry and poets are limited to what poets see or think.

Poets of the 15th century included statements of complaint and grievances, satisfaction and gratitude in artworks such as eulogies, odes, and mesnevi. In our study, departing from these statements of poets, a general description of the environment of poetry and poet in the 15th century is provided. In addition, characteristics of people and types that constitute this environment, the perceptions of the environment on the poet and poetry, the intended audience, other artists, the impact of poets on the environment, and expectations from the readers are also addressed.

Keywords: Diwan Poetry, XVth Century Classical Turkish Poetry, Environment, Criticism, Literary Circle

¹Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Beypazarı, Ankara, Türkiye

ORCID: M.F.Ç. 0000-0002-8020-4163

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mehmet Fatih Çavuş,
Milli Eğitim Bakanlığı, Başağaç Mah.
Güvenevler Sitesi D Blok D:2 Beypazarı,
Ankara, Türkiye
E-mail: fatihcavus@yahoo.com

Başvuru/Submitted: 08.04.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested: 13.05.2019

Son Revizyon/Last Revision Received: 23.05.2019

Kabul/Accepted: 30.05.2019

Online Yayın/Published Online: 28.06.2019

Atıf/Citation:

Çavuş, M. F. (2019). Divan şairlerinin çevreye dair görüşleri (15. yüzyıl). *TUDED* 59(1), 27-65. <https://doi.org/10.26650/TUDED2019-0006>

EXTENDED ABSTRACT

It is a known fact that poets cannot be considered separately from the environment they are in, that relations are established between artists and various circles, and that this situation is reflected in art pieces. Additionally, these relationships can be seen in various tighter forms in diwan literature. On the other hand, diwan poets made evaluations and detections on the environment through their poems. However, as Harun Tolasa stated, the relationship poets establish with their environment is an arts-based relationship. Poets' evaluations allow us to learn about the environment while the identification of environment's praise and critiques about the poet, identification of the personal artistic traits of poets, an artist's criticism of their era/environment and revealing the impacts of the artist on their contemporaries are important in terms of providing materials for literature history. However, evaluations on the perceptions of the environment on poetry and poets are limited to what poets see or think.

Poets of the 15th century included statements of complaints and grievances, satisfaction and gratitude in artworks such as eulogies, odes, and mesnevi. In our study, departing from these statements of poets, a general description of the poetry and the poet's environment in the 15th century is provided. Additionally, characteristics of people and types that constitute this environment, the perceptions of the environment on the poet and their poetry, the intended audience, other artists, the impact of poets on the environment, and expectations from the readers are also addressed.

Admiration and appreciation of poets' own poems, writing poems that are desired and wanted, the impact of the poem and poets are considered as an important measure in terms of their talent. Being admired, being in demand is a common desire of every artist in any period. Therefore, poets have stated similar thoughts on how the environment approached them and their poems, and their poems are in demand, admired and complemented. These evaluations emphasize the superiority of the poet and their work. Additionally, the fact that poems and poets are complimented shows that the environment understands and appreciates poetry.

The impact of poems or poets on environment is also evaluated. These impacts are stated as a gain for readers, listeners, and the environment in general. Poems, according to poets' statements, would be able to eliminate troubles in soul, cheer up readers, provide relief, make them lose themselves and even fall in love, cause tears, provide a muse, make people poets of eulogy or silence them completely, make them incapable, emit beautiful smells by adorning the universe, make them forget about other poems and poets and cause jealousy.

Most of the time, poets did not hesitate to express their expectations of the environment and their readers clearly with words spoken with the purpose of warning or advise or complain. Improvement of poets and creating valuable artwork is only possible through encouragement and incentives from the environment because what causes poets to write poems is the convenience provided by power, wealth, that statesmen have, and generosity. Thus, poets expect people to listen to and even memorize their words with sincerity, to understand the

value of words and elegance, to approach it as truth, to be able to distinguish between what is valuable and vile, to be well-informed and have taste, to be mature and humorous, to desire poetry and to put efforts in pursuing poetry. If a reader circle or respondent cannot be found, poetry will not be appreciated and as a result, the poet would regret and first lose their motivation and then their creativity and finally will lose their interest in writing poems. On the other hand, those who do not understand art, who do not appreciate beauty, who cannot distinguish the valuable from the vile, those who are enemies of poetry are ambiguous people that poets complain about. Poets took caution and avoided presenting poems to this type of people.

Poets shared their opinions on the artistic environment in their pieces through various means and purposes. First, famous masters of words from Iran such as Sa' dî, Firdevsî, Nizâmî, Selmân, Kâtibî, Kemâl-i İsfahânî and Câmî, and secondly a group including Necâtî, Şeyhî, Ahmet Paşa, Ahmedî and Cem Sultan were mentioned in poems. This way, poets expressed their admiration and appreciation and felt closer to these names and even considered them as masters by following their path and thus were influenced by them. In some examples, poets of 15th century claimed that their poems or poetry skills are superior to others and they stated they left them behind and even asserted that these famous poets are jealous of them. Or, they stated that certain poets of their time are incompetent, that they did not like them and criticized them.

Frequent appeal of poets to their environment and readership shows that environment is of crucial importance to them. As a result of this approach of poets, it is possible to access admiration and criticism of the environment towards poetry and poets as well as information related to this environment.

GİRİŞ

Belli bir zamana kadar yerleştirilmeye çalışılan yanlış kanaate rağmen artık divan edebiyatının hayata ve çevreye sıkı sıkı bağlı bir gelenek olduğu görülmekte, diğer taraftan şairlerin gelişiminde ve yetişmesinde çevre faktörünün önemi kabul edilmektedir. Şiir/şair-çevre arasındaki bu ilgi şairin bizzat yazdığı eserlerde bile fark edilebilecek boyuttadır. Zira hiçbir şair hatta hiçbir sanatkar yoktur ki yaşadığı sosyal çevreden bağımsız düşünülebilir. İçinde bulunduğu farklı çevrelerin tesiri ister istemez sanatkarın eserlerine gerek muhteva gerek dil veya şekil yönünden az ya da çok yansır. Sanatçı bundan kendini soyutlayamaz. Temelinde şairin yaşadığı sosyal ve tabii çevrelerin izlenimleri bulunan bu şiirler elbette ki çevreyle sıkı sıkıya bağlı, eğitim ve kültür seviyesi ne olursa olsun, o çevre içinde yaşayan herkesin ilgi ve beğenisini kazanabilecek özellikleri taşıyan eserlerdir. Üstelik şairlerin kimi ifadelerinde bu bağlamda olmak üzere çevreye dair tespit ve değerlendirmeler de göze çarpmaktadır (Sefercioğlu, 2000, 67; Bilkan, 1995, 62; Sefercioğlu, 2002, 665).

Şairlerin çevreyle ilgili tespit ve değerlendirmeleri sadece çevreye dair birtakım bilgiler edinmemizi sağlamakla kalmaz, aynı zamanda şairlerin kendi sanatçı kişiliklerine yönelik önemli ipuçlarına da vesile olur. Ayrıca bir sanatçının çağını/çevresini eleştirmesi, çağdaşları tarafından değerlendirilmesi ve çağdaşları üzerindeki tesirinin ortaya konması, edebiyat tarihine malzeme sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Diğer yandan bu maksatla yapılan çalışmalar divan şiirinin daha iyi ve doğru anlaşılabilmesine de imkân sağlayacaktır. Bu nedenle şairlerin sanatçı kişiliklerine ve içinde buldukları çevreye dair bilgi edinmek hatta sanatçının çevresinde etkilendiği ve yararlandığı şahısların kimliklerini ortaya çıkarmak için şairler tarafından yazılan manzum ve mensur eserlerin incelenmesi gerekmektedir (Bilkan, 1995, 62).

Klasik Türk şairleri, şiir ve şair anlayışlarından söz ederken içinde yaşadıkları ve karşılıklı ilişkiler kurdukları sosyal ve kültürel çevreye de sık sık başvurmuşlardır. Ancak bunu yapmaktaki amaçları yalnızca içinde yaşadıkları sosyal ve kültürel çevreyi tanıtmak değil, bununla birlikte sanatını, eserini tanıtıp değerlendirmek ve çağın şiir, şair, toplum ilişkileri hakkında birtakım bilgi, anlayış ve alışkanlıkları yansıtmaktır. Harun Tolasa'nın ifadesine göre şairlerin bu bağlamdaki beyitlerinde genel okuyucu çevresi ve sanatçı çevresi olmak üzere iki çevreye dair değerlendirmeler görülmektedir. Genel okuyucu çevresi belirgin ve ayrıntılı olarak tanıtılmazken diğeri sanatçılardan ve sanata destek veren kişilerden oluştuğu için daha belirli ve dar bir çevre görünümüne sahiptir (Tolasa, 1982, s. 39).

Şairler, türlü vesilelerle okuyucuların şiirlerine yaklaşımlarıyla ve gösterdikleri tepkilerle ilgilenmişler, onların düşünce ve tepkilerini değerlendirmişlerdir (Bayram, 2005, 94). Şairlerin ait oldukları çevreye ve okuyucu grubuna sık başvurmaları, onlar için çevrenin vazgeçilemez bir önemi olduğunu göstermektedir. Padişah ve sadrazam gibi devlet görevlilerinin, çağın diğer şairlerinin ve âlimlerin, şair ve şiir hakkındaki değerlendirmeleri, bunlara olan ilgileri hatta destekleri söz konusu edilerek kimi zaman yakınma kimi zaman da

minnet ve şükran mahiyetinde beyanlar kullanılmıştır. Şairlerin bu yaklaşımları neticesinde hem çevreye dair birtakım bilgilere hem de çevrenin şiire, şaire dönük beğeni ve eleştirilerine ulaşmak mümkündür.

Tezkireciler de bilhassa sosyal ve kültürel durum özellikleri açısından şairleri tanıtmaya ve değerlendirmeye tâbi tutmuşlardır. Tezkirelerde bir yandan çevrenin şaire dair düşünce, kanaat ve yargılarına diğer yandan da şairler arası karşılaştırmalara başvurulmuştur. Ancak bu tanıtlarda şairin yaratılış özelliklerinin, edebî kültür ve gelenek içerisinde sonradan kazandıklarının çevrede yarattığı etki ve yankılara değinilmiştir (Tolasa, 2002, s. 272).

Çalışmamıza konu olarak XV. yüzyıl divan ve mesnevilerine yansıyan genel okuyucu ve sanatçı çevresi seçilmiştir. Bu çevrenin özelliklerini ve şairlerin çevreye dair görüşlerini belirleyebilmek için yüzyıl şairlerinin kendi sosyal ve kültürel çevrelerine dair gerek şikâyet ve yakınma, gerek memnuniyet ve şükran gayesiyle oluşturdukları ifadeler yer verilmiştir. Çalışmamızda şairlerin bu ifadelerinden yola çıkarak XV. yüzyılda şiir ve şair çevresinin genel görünümü, bu çevreyi oluşturan kişi ve tiplerin özellikleri, çevrenin şaire ve şiire bakışı, hedef kitle, diğer sanatkarlar, şairin çevre üzerindeki etkileri ve okuyucudan beklentileri ortaya çıkarılmak istenmiştir. Kısaca şairlerin gözünden çevre ve döneme dair birtakım bilgilere, yorumlara ulaşmak amaçlanmıştır. Çalışmanın genel şablonunu oluşturan örneklemelerin yapıldığı şairler ve eserleri şu şekilde olmuştur: Ahmet Paşa - *Divan*, Adlî - *Divan*, Avnî (Fatih) - *Divan*, Cem Sultan - *Divan / Cemşîd ü Hurşîd*, Hamdullah Hamdî - *Divan / Tuhfetü'l-Uşşâk / Yusuf u Züleyha*, Mihrî Hâtun - *Divan*, Necâtî Bey - *Divan*, Şeyhî - *Divan / Husrev ü Şîrin*, Abdülvâsi Çelebi - *Halîlnâme*, Bedr-i Dilşad - *Murâd-nâme*, Tâcî-zâde Cafer Çelebi - *Heves-nâme*. Netice olarak XV. yüzyıl ve bu yüzyılda yaşamış 11 şair ile sınırlandırılan bu çalışmada şairlerin ifadeleri arasında yer bulan özellikle poetik görüş ve söylemlerle birlikte ele alınan çevreye dair tespitlere yer verilmiştir. İsmi geçen eserlerin taranmasıyla bu bağlamdaki tüm kullanım ve ifadeler tespit edilerek bir araya getirilmiştir. Örnek şiirlerden yola çıkarak gruplandırmalar yapılmış, şairlerin beyanlarına göre başlıklar oluşturulmuştur.¹

1. Divan Şairlerinin Çevreye Dair Görüşleri

15. yüzyıl şairlerinin eserlerindeki şiir ve şair bağlamındaki çevreye yönelik ifadelerinden hareketle çevre hakkında aşağıdaki tespit ve değerlendirmelere ulaşılmıştır:

1 Şairlerin bu kullanımları verilirken ilgili künye bilgileri şu şekilde düzenlenmiştir: İlgili beytin hemen yanına önce şairin ve/veya eserin adı, devamında beytin ait olduğu nazım şeklinin kısaltılması, şiirin veya nazım şeklinin numarası ve eğik çizgiden sonra beyit numarası (mesela 12. kasidenin 36. beyti için K.12/36) verilmiştir. Bentlerle kurulan nazım biçimlerinde ise “Mus.3-IV/6” örneğinde olduğu gibi ilk rakam şiir numarasını, Romen rakamı bent, ardından gelen numara ise bentteki mısra numarasını vermektedir. Ancak gerek divan tertiplerinin farklı olması gerek eserlerde beyit numarasının verilmemesi gerekse şiirler numaralandırılırken nazım şekillerinin ayrılması gibi durumlarda diğer bilgilerle birlikte buldukları sayfa numarasını vermek, nazım şeklini belirtmeyip şiirin numarasını almak ya da sadece sayfa numarasını vermek gibi uygulamalar da olmuştur (NBD, G.104/5, s.197; AD, 93/2, s.277; TU, s. 211 örneklerinde olduğu gibi). Mesnevilerde ise sadece beyit ve sayfa numarası belirtilmiştir. Ayrıca nazım şekilleri için beyit: B, gazel: G., kaside: K., kıt'a: Kt., mesnevi: Mes., rubâi: R., terkiib-i bend: Trkb. vb. kısaltmalar kullanılmıştır.

1.1. Çevrenin Şiir ve Şaire Bakışı

Şairler kimi ifadelerinde gerek yaşadıkları dönemde gerekse daha önceki zamanlarda insanların şiire nasıl yaklaştığını, şaire hangi gözle baktığını izah etmeye çalışmışlardır. Çünkü sosyal ve kültürel çevre; sanatkârın kendini soyutlayamadığı, soyutlayamayacağı bir olgudur. Klasik Türk şairleri de marifetlerini ve eserlerini tanıtip değerlendirebilmek amacıyla içinde buldukları bu ortama sıkça başvururlar. Bu durum doğrudan olmasa da çağın sanat zihniyetini, alışkanlıklarını bizim de görebilmemizi sağlar. Şairlerimiz çevre olarak en çok genel okuyucu kitlesinden bahsetmiştir. Şairlerin bu çevre ile münasebetleri genellikle şiiriyle bu çevreyi etkilemesi, beğenilip takdir görmesi şeklindedir. Bazen bu hal bir dilek şeklinde de dile getirilebilir. Bu nedenle şairlerimiz şiirlerinin üstün olduğunu söylerken bir kanıt olarak herkesin dilinde olduğunu, çokça okunup rağbet gördüğünü, her zaman sevildiğini ve arzulandığını, itibarlı olduğunu ileri sürmüşlerdir (Tolasa, 1982, s. 39-40).

Abdülvasi Çelebi, *Halilnâme* adlı mesnevisinde şiir yazabilmeyi bir bina inşa etmeye, dolayısıyla kendini bir mimara, şiiri de bir binaya benzeterek hem ideal bir şiirin hem de güzel bir binanın özelliklerini vermiştir. Bu özellikler içinde en dikkat çekici yön, binanın duvarlarının insanlar tarafından sevilmesi, çatısının ise beğenilip rağbet görmesidir. Üstelik bu, daima aranan ve arzulanan bir binadır:

Yapam üstine bir divâr-ı mahbûb
Yaraşduram bir eyü sakf-ı mergûb² *Halilnâme*, B.301, s. 74

Şair, başka bir beyitteki ifadesine göre oluşturacağı bu eserin beğenilip itibar görmesini, insanların gönüllerinde sevgili olmasını arzular:

İlâhi sen bunı mergûb eyle
Gönüllerde anı mahbûb eyle³ *Halilnâme*, B.325, s. 77

Hamdullah Hamdi de iyi bir eserde olması gereken bu özelliği “pınar, su” teşbihi ile ifade etmiştir. Bu pınarın suyu öyle bir tada sahip ki onu içebilen doymuyor, içemeyen de şiddetle arzuluyor. Bu nedenle şair *Tuhfetü'l-Uşşâk* adlı mesnevisine herkesin arzulayıp da bulamadığı bir pınarın tadını vermiştir:

Adını Tuhfetü'l-Uşşâk kıldum
Tatını menba' u'l-eşvâk kıldum⁴ *Tuhfetü'l-Uşşâk*, s. 183

Hamdullah Hamdi'ye göre şiirin beğenilmesi için sevgiliyi konu edinmesi tek başına yeterli değildir, sözlerin de en güzel biçimde okunması gereklidir. Ay yüzlü güzel sevgilinin hususiyetlerinden bahseden sözler, hoş bir şekilde okunursa müşteriler bunları iştih kıvırsacak, ele geçirmek için hırslanacaklardır:

2 (İnşa edeceği binanın: eserin) Üstüne sevilen bir duvar yapayım, rağbet görececek bir çatı yakıştırırım.

3 Allah'ım! Sen bu eseri rağbet gösterilen ve gönüllerde muhabbet duyulan (bir eser) eyle.

4 (Eserin) Adını Tuhfetü'l-Uşşâk koydum, tadını arzulanan bir kaynak (ın suyu gibi) kıldım.

Okı meh-run metâ'ın şöyle hoş-ter
Ki germ olsun işidüb müşteriler⁵ *Tuhfetü'l-Uşşâk*, s. 183

Bedr-i Dilşad, *Murâd-nâme*'de ideal şairin sahip olması gereken nitelikleri sıraladıktan sonra onun tavsiyelerine uyup o özellikleri kazanan şairin insanlar tarafından sevilleceğini, sözlerinin de her zaman aranan, istenilen sözlerden olacağını belirtir hatta bunun için dua eder:

Ki sözün cihân içre mergûb ola
Hem özün kamulara mahbûb ola⁶ *Murâd-nâme*, B.6107

Buna göre bir şairin en büyük ideali bütün herkes tarafından tanınıp sevmek ve her zaman rağbet görmektir. Ancak bu menzile ulaşabilmesi için şairin bazı vasıfları kazanmış olması da gerekmektedir. Aynı mesnevisinde şair; insanların beğenisini kazanabilmek için gerekirse sözlerine farklı elbiseler giydirebileceğini, bunu da kendinden bir şeyler katarak başaracağını ileri sürmüştür:

Geyür ana bir dürlü dahı libâs
Ki görüp beğeneler eşrâf-ı nâs⁷ *Murâd-nâme*, B.6101

Genelde sanatın, özelde şairin değer ölçüleri arasında insanlar tarafından çok okunmasını, beğenilmesini de ekleyen ve bu ölçüyü hayli önemli gören Necati Bey, bunu kendi divanını işaret ederek örnelemiştir. Halk içindeki şöhretine, şiiirlerine olan ilgiye şaşırın şair, daha şiiirlerini deftere geçirmeden halkın divanını tuttuğunu söyler. Ayrıca burada Necâtî, belirli bazı kişilerden özel bir beklenti içerisindedir. Bunu bulamayınca da geniş çevreler içerisindeki ününe bakıp ortaya çıkan bu çelişkili duruma eseflenmektedir (Kaya, 2016, s. 156; Tolasa, 1982, s. 40).

Bu acebdir halk divânın tutar
Geçmedin dahi Necâtî deftere⁸ *Necâtî Bey Div.*, G.526/5 s. 385

İnsanların bir kısmı şairin divanını tutar diğer kısmı da şiiirleri duyunca aferin diyerek şairi takdir ederler. Ancak her iki durumda da Necati'nin şiiirleri, halk tarafından beğeni ile karşılanmış ve takdir edilmiştir. Bu rağbete sebep olan özellik ise şairin gazellerinde sevgilinin güzelliklerini tavsif etmesidir. Ayrıca bu ifadeye göre Necati, gazelleri sayesinde bu övgüleri hak etmiştir:

Bir gazel dedi Necâtî hüsnünün vafında kim
İşitenler hep dediler âferün üstâdına⁹ *Necâtî Bey Div.*, G.519/5, s. 382

5 Ay yüzlünün (güzel sevgilinin) hususiyetlerini şöyle en güzel (biçimde) oku ki müşteriler (bu sözleri) işitiþ kızıþsın (ele geçirmek için hırslandırlar).

6 Ki (şairin sözü) sözün cihanda rağbet edilen (bir eser) olsun, hem de sen (şair) herkese sevgili olasın.

7 (Sözlerine) Ona bir çeşit elbise giydi ki halk görüp beğensin.

8 Ey Necati, ne şaşırı ki (sen şiiirlerini) daha deftere geçirmeden halk divanını tutuyor.

9 Necati (sevgilinin) güzelliği vafında bir gazel söyledi ve (gazeli) işitenler (yazan) üstâda hep âferin dediler.

Bir başka gazelinde Necati, şiirlerinin bu kadar beğenilmesini, insanlar hatta çiçekler arasında rağbet görmesini şiirlerinde sevgilinin yanağını vasfetmesine bağlamıştır. Çiçekler, sevgilinin yanağını tasvir eden şairin şiirlerini yazmak için ellerinde tabak tabak kâğıt tutmaktadır. Burada dikkatimizi çeken yön şiirlerin sadece insanlar değil, diğer canlılar arasında da rağbet görüyor olmasıdır. Canlılar arasından çiçeğin tercih edilmesi ise şiirlerde güzellikten, sevgilinin yanağından bahsedilmesinden kaynaklanmaktadır:

Vasf-ı ruhunla yazmağa şi'rin Necati'nin
Kâğıt tutarlar elde çiçekler tabak tabak¹⁰ *Necâtî Bey Div.*, G.281/7, s. 276

Tâci-zâde Cafer Çelebi de benzer bir ifadeyle *Heves-nâme*'de kıymet bulan sözlerine halkın canıgönülden rağbet ettiğini belirtmiştir. Zira insanlar kıymetli olanı arzular ve bu arzu hiçbir zaman kaybolmaz:

Zarurî sözlerüm bulurdı kıymet
İderdi cân u dilden halk rağbet¹¹ *Heves-nâme*, B.442

Devamında şair, eserinin bu âlemde kendisinden bir yadigâr olarak kalacağını, halk arasında kıymet ve itibar kazanacağını bildirir:

Ola 'âlemde senden yâdgâr ol
Bula halk içre kadr u i'tibâr ol¹² *Heves-nâme*, B.493

Abdülvasi Çelebi, Necati Bey'de olduğu gibi sadece insanların değil insan dışı varlıkların da şiirlerine hayran olduğunu söyler. Bu varlıklar arasında Necati çiçekleri örnek gösterirken Abdülvasi Çelebi tüm mahlûkatı hatta melekleri ve onların söz, sanat ve musiki konusundaki işlevlerini düşünmüştür. Tüm insanlar şairin sözlerini güzel bulup takdir edecek, melekler de bu konuda onlara katılacaktır:

Halâyık eylesün bu sözde tahsin
Melâyık söylesün bu sâza temkin¹³ *Halilname*, B.256 s.69

Şiirin rağbet görebilmesi için sahip olması gereken bir başka özellik de taze bir tarz ve üslupla yazmasıdır. Divan şiirine yeni bir söyleyiş kazandırmak, taze hayallerle farklı imge ve ifadeler kullanmak bu tarzın hususiyetlerindedir. Zaten bir ifadeyi imge ya da mazmun yapan hususiyet; onun yeni bir buluş, farklı bir hayal olması hatta şairin icat ve hüner kabilinden tasarrufları ile ortaya çıkmasıdır (Harmancı, 2012, s. 130). Necati'ye göre taze bir üslupla yazılan eserler her zaman için rağbet görecek ve kalıcı olacaktır:

10 Necati'nin (sevgilinin) yanağını vasfeden şiirlerini yazmak için çiçekler ellerinde tabak tabak kâğıt tutarlar.

11 Halk (esere) canıgönülden rağbet ettikçe zaruri sözlerim kıymetlenirdi.

12 O (eser), âlemde senden bir yadigâr olsun, halkın içinde kıymet ve itibar bulsun.

13 İnsanlar bu sözleri güzel bulup takdir etsin, melekler bu saza merteye söylesin.

Bu tarz-ı tazeye rağbet sezadır
K'olur mergûb daim şâh-ı nev-ber¹⁴

Necâtî Bey Div., K.10/31, s.71

Necati Bey, bu taze tarz için turfanda yetişen yeni olgunlaşmış taze meyve dalları benzetmesi yapar. Şaire göre şiirin rağbet görebilmesi bu benzerliğe bağlıdır. Çünkü şiir, en az henüz mevsimin başında meyve ağacında görülmeye başlanan taze dallar kadar daha önce görülmemiş, yeni ve taze bir tarzla yazıldığında beğenilecek ve rağbet görecektir. Ayrıca rağbetin “daim” ifadesiyle aynı bağlamda verilmesi, bu tarzın geçici değil kalıcı olduğunu göstermektedir. Necâtî Bey bir gazelinde de padişahın kendisine iltifat etmeye başladığını hatta bu nedenle Şeyhî’yi örnek almaktan vazgeçtiğini belirtir.¹⁵

Ahmet Paşa, şiirlerinin rağbet görmesini rengîn lafızlardan oluşmasına ve insanları çok çeşitli hayallere sevk etmesine bağlar. Zira şiirin bu özellikleri okuyucu üzerindeki tesirin derecesini artıracak ve herkes şiire rağbet edecektir. Ahmet Paşa’ya göre eserin okuyucuda çeşitli hayaller uyandırması, muhayyileyi harekete geçirebilmesi dahası bu özellikleriyle çok okunup çok rağbet görmesi gerekir (Tolasa, 2002, s. 363). Bu gereklilik bir eserin sanat olarak kabul edilebilmesi için koşul olarak da görülebilir. Burada değinilen “hayâl-engîz şiir”in rağbet görmesi, hem o eserin gerçekten “hayâl-engîz” olduğunu kanıtlar hem de insanları çok çeşitli hayallere sevk ettiğine, dolayısıyla okuyucu üzerindeki tesirine işaret eder. Kısaca itibar gören ve rağbet edilen şiirler, rengîn lafızlardan oluşmaktadır:

Hayâl-engîz eş’ârın egerçi kim olur mergûb
Bana rengîn elfâzın inen çok yig gelir andan¹⁶

Ahmet Paşa Div., Kt.43/1

Ahmet Paşa, başka bir ifadesinde ise şiirine çokça rağbet gösterilmesini, onun herkes tarafından beğenilmesini önemsemediğini haber vermiştir. Çünkü ona göre nazmın bir cevher kadar kıymetli olmasının yanında kıymetini bilen bir müşterinin yani okuyucunun olması daha önemlidir:

Ahmed eger sözlerin kâsid olursa gam değil
Cevher-i nazmın bahâ bulur harîdârın gelir¹⁷

Ahmet Paşa Div., G.97/8

Cem Sultan’a göre bir eserin insanlar tarafından beğenilmesinin ön şartı padişah tarafından beğenilmesidir. Üstelik eseri eğer Sultan Mehmet beğenirse her yerde herkes tarafından rağbet görmekle kalmaz, eser ebedîleşir. Diğer yandan eser padişaha kıymetsiz yahut kusurlu ve eksik görünürse beğenilmez ve geri çevrilir:

14 (Şairin) taze tarzına (üslûbuna) rağbet yaraşır zira yeni olgunlaşmış meyve dallarına daima rağbet edilir.

15 Bk. “Övdüğü, takdir ettiği şairler” (*Necâtî Bey Div.*, G.151/7, s.218).

16 Her ne kadar (şairin) türlü hayallere daldıran şiirleri rağbet görse de rengîn lafızların bana ondan daha üstün gelir.

17 Ahmet! (Senin) sözlerin aranan sözler olmasa da gam değil (çünkü) müşterin gelince nazm cevherin kıymet bulur.

Begenürse eger Sultan Mehemmed
Olur ragbetlü her yirde muhalled¹⁸

Cemşid ü Hurşid, B. 5350, s.400

Bazen de insanlar, şaire ve şiirine hasetle yaklaşmışlardır. Söz gelimi Avnî, ince bir söyleyiş ile yazdığı güzel şiirlerini işiten Genceli Nizâmî, Sa‘dî-i Şîrâzî ve Selmân-ı Sâvecî’nin kendisine haset ve kıskançlıkla bakacaklarından emindir:

Bu kelâm ile Nizâmî işidürse sözüni
İlteler sana hased Sa‘dî vü Selmân bu gice¹⁹ Avnî Div., G.68/7

İran edebiyatının bu ünlü şairlerinin Avnî’nin şiirlerini kıskanması, sözün insanlar üzerindeki etkisine ve şairin şöhretine işaret etmektedir.

1.2. Şairin/Şiirin Çevre Üzerindeki Etkileri

Şairle çevre arasındaki ilişkilerin en başında şairin şiiriyle bu çevreyi ya da kişileri etkilemesi, böylece geniş çevrelerde ve uzak ülkelerde ünlü olması, çok okunması, beğenilip takdir görmesi gelir. Bazı beyitlerde divan şairleri, okuyucular üzerinde nasıl bir etki yarattıklarını, okuyucuların hayatında şiirlerinin ne gibi ihtiyaçlara cevap verdiğini, ne gibi değişiklikler meydana getirdiğini ifade etmişlerdir. Bunlar genellikle şiirlerin okuyucu ve çevre üzerindeki etkisine, fonksiyonlarına işaret eden kullanımlardır. İlgili ifadelerde şiirin neşe ve ferahlık verdiğine, okuyanı kendinden geçirip âşık ettiğine, güzel ve zevkli vakit geçirmeye vesile olduğuna, eğlendirdiğine, aşk acısını dindirdiğine, âşık ile sevgili arasında bir nevi haberleşmeyi sağladığına, rakiplere karşı şaire üstünlük kazandırdığına değinilmiştir (Tolasa, 1982, s. 40-44).

Cahiliye döneminde de şiirin insanlar üzerindeki etkisi, adeta şiirin ve şairin amacı olarak değerlendirildi. Bu yüzden şairlerin şairlik yeteneği dinleyenlerin ruhuna etki eden yaratıcılık gücü ile ölçüldü. Bu nedenle şair tabii olarak söylediklerinin dinleyicinin ruhuna uygun olup olmadığını düşünmeye başlamıştır. Çünkü söylediklerini dinleyicinin anlama boyutu şiirin anlaşılabilirlik düzeyinin göstergesidir. Ancak dinleyicinin ruhunda bulunan şey, ortak kanaat; anlayışı ise ortak zevkin yansımından başka bir şey değildir. Böylece şiir, eleştirel olarak eğlendirici etki ölçüsü açısından değerlendirildi. Poetika da dinletme ve eğlendirme estetiği esasına dayandırıldı (Adonis, 2004, s. 25).

Netice olarak her zaman için şairin zihninde oluşan düşünce, duygu ve imgelerin okuyucuya başarılı bir biçimde aktarılarak okuyucuda da aynı güçlü etkiyi yaratabilen şiirler etkileyici şiir kabul edildi. Bu da dilin ne ölçüde etkili, ne büyük bir güç olduğunu göstermektedir (Aksan, 2005, s.12).

18 Eger (eseri) Sultan Mehmet (Fatih) beğenirse her yerde sürekli ragbet görür.

19 (İnce bir söyleyiş ile yazdığı) Şiirlerini, sözlerini Genceli Nizâmî işitirse Sa‘dî-i Şîrâzî ve Selmân-ı Sâvecî sana bu gece haset ve kıskançlıklarını iletirler.

Şiirin hem söyleyene hem dinleyene hem de sunulan kişiye bir etkisi ya da faydası olması beklenir. Zira şairlerin şiir yazarken ulaşmak istedikleri bir hedefleri, gayeleri vardır. Bu gayeler arasında sözü edilenlerin pek çoğu şiirin ya da şairin, okuyucu ve çevre üzerindeki etkilerine de işaret etmektedir. Hatta bu etkinin büyüklüğü nispetinde şiirler de kıymet kazanmıştır.

Divan edebiyatında “toplumsal duyarlık” gibi bir etkenden söz edilemese de bu durum, onların topluma tamamen kayıtsız oldukları anlamına da gelmez. Ancak genel olarak Osmanlı şairlerinin duyduğu öncelikli kaygının okura verilecek şiirsel haz olduğu belirtilmektedir. Diğer bir deyişle şairler, sözün insanlar için keyif verici, kederden uzaklaştırıcı işlevini önemsemişlerdir. Bu bağlamda XV. asırda üzerinde en fazla durulan tespit, şiirin dertleri giderip gönüllere ferahlık vermesi, insanlarda zevk ve sefaya vesile olmasıdır (Buğra, 2007, s. 64).

Mesnevisi için canlara ferahlık veren bir hitaba sahip olduğunu söyleyen Cem Sultan, günlündeki hisleri içten bir üslupla dile getirmesi neticesinde insanları gönülden ferahlatan eserler ortaya çıkarmıştır. Buna göre bir eserin dinleyenleri ferahlatabilmesi için onun canıgönülden söylenmiş olması gerekir:

Didüm cân ü gönülünden bu kitâbı
Ki cânlara müferrihdür hitâbı²⁰

Cem Sultan Div., B.1091, s.77

Keyif veren, insanları gönülden mutlu eden şiir gönüldeki dertleri de yok edecektir. Yazdığı eseriyle şair, feryat edecek derecede ızdırap çekenlerin bile acısını dindirir ve onları mutlu eder. Bu yüzden insanlar ne kadar kederli olursa olsun eğer mutlu olmak isterlerse Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* adlı mesnevisini okumaları gerekmektedir:

Şu vaktin gamla kim feryâd idesin
Okıyup bu kitâbı şâd olasin²¹

Cemşîd ü Hurşîd, B.1071, s.75

Hamdullah Hamdi’ye göre bir eserin bu işleve sahip olabilmesi onun tazeliği, insanlar tarafından beğenilmesi ve rağbet görmesi ile ilgili bir durumdur. Buna göre okuyan kişilerin gönüllerini hoş edip onlardan kederi uzaklaştırmak, yalnızca taze ve rağbet edilen şiirlerle mahsustur:

Ko ihmali okı bir tâze kıssa
Ki işiden gönülünden gide gussa²²

Tuhfetü'l-Uşşâk, s.182

Necati Bey de şiirin okuyanları neşelendirdiğine ancak böyle bir etki için rengin gazeller yazmak gerektiğine değinmiştir. Şair gazelin rengin olmasını da sevgilinin lâle yanağının övgüsü için yazılmasına bağlamıştır:

20 Ruhlara ferahlık veren sözleri (olan) bu kitabı canıgönülden söyledim.

21 Feryat edecek (derecede) gamlı vakitlerinde bu kitabı okuyup mutlu olursun.

22 İhmali bırakıp taze bir kıssa oku ki (onu) işitenlerin gönülünden keder gitsin.

Nice rengîn demeyen lâle ruhun medhini kim
Gül gibi hurrem olur her kim okursa gazelim²³ *Necâtî Bey Div., G.366/7, s.314*

Halilnâme'de Abdülvâsi Çelebi musikinin, sözün ve dolaylı olarak da şiirin insanlar üzerindeki tesirinin hangi boyutlara ulaşabileceğini göstermek için "sarhoş olup kendinden geçmek" anlamına gelen "mest" ifadesini kullanır. Şairin sözleriyle kimi zaman ruhlar mest olur kimi zaman da insanlar kendinden geçerek oyunlar oynar:

Gehi bu sâz ile mest olsun ervâh
Gehi bu söz ile oynasun eşbâh²⁴ *Halilnâme, B.254, s.69*

Şair şiiriyle etrafına sadece mutluluk dağıtmaz, şiirindeki güzellik ve etkileyicilikle okuyucu üzerinde büyük bir değişime neden olur, insanların aklını başından alır. Neticede insanlar bu özellikteki şiirleri okuyunca âşık olup mecnun misali sarhoş gezmeye başlarlar. Abdülvâsi Çelebi, şiirin muhatabı üzerindeki bu tesirini daha önce görülmemiş bir güzelliğe, hayallere ve manalara bağlamıştır. Görülmemiş bu güzellikler, görülmemiş sonuçlara neden olacaktır. Şairin *Halilnâme*'deki söz ve fikirleri henüz bakir olduğu için genç yaşlı herkesi gönülden etkileyecek ve âşık edecektir:

Nazar kılun bu bîkr-i fikre kim ol
İder âşık bu dem her şeyh u şâbbî²⁵ *Halilnâme, B.3640, s.493*

Avnî, şiirindeki tesirin gönüllere nakşedecek derecede olduğunu haber verdiği bir beyitte şiirlerini gönüllerin levhasına nakşedenlerin kırmızı mürekkeple yazılması gereken yerleri gözyaşları ile yazdığını ifade etmiştir. Buna göre şiirin etkileyici olduğunun göstergesi gönüllerde yer etmesi ve gözyaşlarına neden olmasıdır:

Gözü yaşıyla yazar sürhî yerini dem-be-dem
Avnîyâ eş'ârûnî levh-i dile mestûr iden²⁶ *Avnî Div., G.63/5*

Okuyucular üzerindeki en büyük değişim, şiirin yakıcılığından kaynaklanır. Gönülden söylenen sözlerle kurulu şiirler önemli bir etki gücüne sahiptir ve okuyucunun gönlüne bir aşk gibi ateş düşürür, ruhuna dokunur, hararet verir. Şiirin bu işlevine pek çok şair tarafından değinilmiştir. Söz gelimi Tâcizâde Cafer Çelebi'nin ifadesine göre şiir sahibinin temiz yaratılışa sahip oluşu ile gönülleri yakıp insanları kendinden geçiren sözler arasında bir ilgi kurulmuştur:

O birkaç dâne şi'r-i sûznâkun
Ki nazm itmişdi anı tab'-ı pâkûn²⁷ *Heves-nâme, B.2155*

23 Sevgilinin lâle (gibi) yanaklarının övgüsü (için yazdığı) gazellerini her kim okursa gül gibi sevinçli olur.

24 Bazen bu sâz ile ruhlar mest olur, bazen bu söz ile şahıslar oynar.

25 Bu zamanda genç yaşlı herkesi âşık eden bu benzersiz fikre (herkes) nazar etsin.

26 Ey Avnî! (Senin) şiirlerini gönüllerin levhasına gizleyenler, kırmızı mürekkeple yazılması gereken yerleri gözyaşı (kanlı gözyaşı) ile yazar.

27 (Senin) Pâk yaratılışının nazm ettiği o birkaç tane yakıcı şiirler...

Şair sözü bazen de âşıklara ilham olmak gibi bir fonksiyona sahiptir. Allah tarafından feyiz yoluyla şairin kalbine gelen mana, şiirin teşekkül edilmesini sağlayan önemli bir kaynaktır. Ancak sezgi yoluyla keşfedilebilen ve manevi bir yardım olan ilham, ilâhi kaynaklıdır. Bununla birlikte sevgili, tabiat, diğer şairler ve onların sözleri de şairlere çeşitli ilhamlar sunmuştur. Şiirler sahip olduğu değer ve güzelliklerle diğer şairlere ilham kaynağı olduğu gibi ifade ettiği mana ile bir taraftan dertleri ziyadeleştirip diğer taraftan âşıklara ilham verebilir. Hamdullah Hamdî'nin muhtevası aşk olan sözleri, taşıdığı tesirle âşıkların dertine dert katar; ancak bu hal bir kazanca yol açar ve âşıklara ilham kaynağı olur. Şairin sözü derde, dertler ise ilhama sebep olmaktadır. Buna göre âşık için dert bir sermayedir:

Sözlerün dert arturur Hamdî senün
Çün kamu ilhâmıdır ‘âşıklarun²⁸

Hamdullah Hamdî Div., 103/5, s.176

Hamdullah Hamdî, şair sözünün insanları coşkuya sevk ettiğini hatta bu sözleri işitenlerin vecde kapılıp kendinden geçtiğini haber vermiştir. Sözlerinde bu etkiye sahip olan şair, çeşitli ilimlere sahip olmasından ötürü bir “Simurg-i maarif”; etkilenenler ise ancak “insân-ı ârif”tir:

Ne tuti belki simurg-ı ma‘ârif
Sözünden vecd olur insân-ı ârif²⁹

Tuhfetü'l-Uşşâk, s.183

Vecde kapılanlar, eğer şairse o heyecanla dile gelip şiir söylemeye başlarlar. Necati Bey'e göre son derece taze, güzel, etkili, zarif ve orijinal olan gazeller, işiten her şairi dile getirecektir. Kendi şiirinin insanlar üzerinde böyle bir tesire sahip olacağına inanması, şiirinin “âb-dâr” olması ile ilgilidir. Buna göre âbdâr gazeller, insanları söyletme özelliğine de sahiptir:

Gûş eyler ise bu gazel-i âb-dârımı
Her şâ'iri getire gibi tercümana tîğ³⁰

Necâtî Bey Div., K.11/46, s.74

Böyle bir netice için Hamdullah Hamdî, okuyucunun şair olmasına da gerek duymaz. Çünkü şair, kendisine yoldaş olanları gazel şairi haline getirme gücüne ve etkisine sahiptir. Bunu sağlayan, şairde var olan aşk duygusunun gücüdür. Çünkü bu aşk sırrının işi ezelden beri birinden diğerine sirayet etmektedir. Ancak bu etkinin gerçekleşmesi için şaire yakın olmak onunla arkadaş olmak gereklidir. Dolayısıyla şair, sahip olduğu etkileyicilikle etrafındaki insanların da şiir söylemesine sebep olur hatta bir nevi onlara şiir söylemeyi sağlar:

Gazel-serâ olur ey Hamdî sana hem-ser olan
Bu sırr-ı ‘ışkun ezelden işi sirâyetdür³¹

Hamdullah Hamdî Div., 52/5, s.149

Yukarıdaki örneklerin aksine kimi zaman da mu‘ciz lafızların bir neticesi olarak şiirlerde insanları susturan bir etki görülebilmektedir. Necati, yazdığı şiirleri okuyanların özellikle de

28 Hamdî, senin sözlerin dert artırır çünkü (o sözlerin) tamamı âşıkların ilhamıdır.

29 (Sen) bir papağan değil belki de marifet simurgusun, (Senin) sözünden arif insanlar vecde kapılır.

30 Kılıç (şiirin redifi), bu âb-dâr gazelimi işiten her şairi dile getirir (söyletir).

31 Ey Hamdî! Bu aşk sırrının işi ezelden (beri) sirayettir, (bu nedenle) sana arkadaş olan gazel okuyucusu olur.

mu‘ciz lafızlarını işitenlerin önce şiir söylemeye, sonra da konuşmaya tövbe edeceklerini haber verir zira şair, insanları acze düşüren bir nazma sahiptir:

Bu mu‘ciz nazmın elfâzın Necâtî
İşitenler eder güftâra tevbe³²

Necâtî Bey Div., G.554/7, s.398

Söz bir güçtür, acizlere de güç verir. Ancak şairin söz gücünü nasıl kullanması gerektiğini bilmesi gerekir. Bunu başarabilen şair, sahip olduğu marifet ve söz gücü ile diğer insanlara da güç sağlayabilir. Ahmet Paşa, şiirinin kerametinden ve hazinelerinden övündüğü bölümde eserini açıp okuyan her insanın, aciz de olsa, derman bulup güçleneceğini iddia etmiştir:

Ki her nâ-tuvân k’arı hânâ ola
Açıp görmesiyle tuvâna ola³³

Ahmet Paşa Div., K.2/82

Şiirler, sahip olduğu türlü güzelliklerle kâinatı süsler ve etrafına güzel kokular yayar. Bu özellik, şiirin dinleyiciler üzerindeki etkisi ve her tarafa yayılıp şöhret kazanması ile ilgilidir. Şeyhî’nin şiiri, sevgilinin inci dişlerini methederken etrafa inciler saçır; sevgilinin saçından söz ederken de âleme amber kokuları yayar. Şaire göre şiirin etrafa inci ve amber kokuları saçması mevzuya bağlı olarak gelişen özelliklerdendir. Ayrıca şair, şiirinin hem kıymetine hem de etkileyciliğine vurgu yapmıştır:

Dürleri medhinde nazmum bahrdür lü’lü’-nisâr
Şa‘rı sevdâsında şi‘rüm ‘âleme ‘anber saçar³⁴

Şeyhî Div., G.81/7

II. Bayezid için yazdığı bir kasidesinde Ahmet Paşa şiirin etrafa yaydığı güzel kokulara işaret ederken bu kokunun tüm cihanı tesir altına aldığı belirtmiş ve eserin hem lafız hem de mana ile birlikte güzel olduğunu vurgulamıştır. Çünkü burada şiir bir çiçek (gül); o şiirin lafzı çiçeğin görünüşü, güzelliği; manası ise gülün kokusu olmuştur. Ahmet Paşa’nın şiirleri anlam yönünden o kadar güzel ve etkileyici ki tüm dünyayı güzel kokusuyla (anlamıyla) donatıyor. Kokunun geniş etki alanı, divan şairlerince şiirin kazandığı şöhreti ve farklı memleketlerde bile tanınmış olmasını ifade etmek için kullanılmıştır. Buna göre böyle güzel bir kokuya sahip şiir herkes tarafından beğenilecek ve rağbet görecektir:

Ahmed ey Şeh bezmine bir deste gül gönderdi kim
Nâfe-i hulkun gibi etti cihânı anberîn³⁵

Ahmet Paşa Div., K.23/54

Şiirin çevre üzerindeki başka bir etkisi ise okuyanlara diğer şiirleri ve şairleri unutturmasıdır. Şairler, bu tesiri şiirin bir özelliği olarak değerlendirmişlerdir. İncelediğimiz eserlerde bu bağlamda tespit ettiğimiz beyitlerde herhangi bir isim zikredilmeden “eş’âr” ve “şair” ifadeleriyle diğer tüm şiir ve şairler kastedilmiş, onlarla bir mukayese yapılmıştır.

32 Necâtî, bu mu‘ciz nazmında (yer alan) sözleri işitenler, konuşmaya (bile) tövbe ederler.

33 Onu (eserini) okuyan her güçsüz (çaresiz), (eseri) açıp görmesiyle (dahi) güç ve kuvvet sahibi olur.

34 (Sevgilinin) İnci gibi dişleri medhindeki nazmım, inci saçan bir denizdir, (sevgilinin) saçımın sevdasından (söz ederken) âleme amber (kokuları) saçar.

35 Ey Padişah, Ahmet Paşa (senin) meclisine bir deste gül gönderdi, bu gül senin huyunun kokusu gibi cihanı amber kokulu yaptı.

Necati Bey diğer tüm şairlerin şiirlerinin artık tamamen unutulduğunu, onların yerine ise herkesin elinde ve dilinde kendi gazellerinin olduğunu belirtmektedir. Burada diğer beyitlerde doğrudan belirtilmeyen bir hususa da işaret edilmiş, dönemin diğer şairlerinin ve diğer şairlerin şiirlerinin durumuna da değinilerek onların devrinin kapandığı artık Necati Bey'in şiirlerinin revaçta olduğu karşılaştırmalı olarak anlatılmıştır:

Unutuldu dükeli şâ'irin eş'ârı kamu
Şimdi ellerde vü dillerde Necâtî gazeli³⁶ *Necâtî Bey Div.*, G.636/5, s.435

Şairin bu vasıfta söylediği beyitlerinde dikkat çeken ortak nokta gazellerini öne çıkarmak istemesidir. Bütün şiirlerini değil özellikle gazellerini övmekte, gazellerinde bu özelliklerin bulunduğunu söylemektedir. Bu durum bize Necati Bey'in neden gazel şairi olarak kabul gördüğünü bir kez daha göstermiştir. Nitekim klasik şiir vadisinde Necati'nin şiirlerini halkın elinden düşürmemesinin sebebini onun şairlik gücünde ve özgünlüğünde aramak gerekir. Şairin bu gücünü en iyi yansıtan şiirleri ise âşıkane bir eda ve ince hayallerle bezediği, samimi bir dil ve üslupla sunduğu gazellerdir (Günşen, 2009, s. 443).

Tâcizâde Cafer Çelebi de yakın bir ifadeyle kendi şiirlerini bir kez okuyan bir daha başka şiirleri diline dahi getirmez diyerek sözlerinin okuyucular üzerindeki fevkalade etkisine işaret eder:

Velî girse senün şi'rün eline
Getürmez dahi eş'ârı diline³⁷ *Heves-nâme*, B.1733

Unutturulan sadece diğer şairler ve onların şiirleri değildir. Şiirdeki musiki de dinleyenleri etkileyecek ve onlara diğer sesleri ve makamları unutturacaktır. Dönemin diğer mesnevi şairi Abdülvâsi Çelebi, *Halilnâme*'sinde şiir-musiki ilişkisine değinerek sedâsının İsfahan ve Hicazı bile geride bırakacağını söyler. İsfahân ile Hicaz Osmanlı musikisinde kullanılan makamlardandır. İsfahan diğerine göre çok daha eskidir. En az yedi asırlık olduğu varsayılır (Sefercioğlu, 1999, s. 649). Divan şiirinde Nâhid adıyla da anılan ve aslında bir gezegen olan Zühre'den burada olduğu gibi genellikle çalgıcı olarak söz edilir. Şairin vereceği o ses yeni bir makam oluşturacak ve diğer bütün makamlar unutulacak. Beyitte sözün etkisine ve şöhretine bir işaret söz konusudur:

Bir âvâz idelüm kim Zühre sâzı
Unıtsun İsfahan ile Hicazı³⁸ *Halilnâme*, B.253, s. 68

Diğer yandan beğenilen, beğenildiği için de şöhret kazanan kelâmlar kıskançlıklara neden olabilmektedir. Öteki usta şairlere kıskançlık yaşatmak; şairin usta, şiirin ise etkileyici olduğunun alametidir. Avnî, ince bir söyleyiş ile yazdığı güzel şiirlerini işiten Genceli

36 Bütün şairlerin şiirleri tamamen unutuldu, şimdi ellerde ve dillerde Necati'nin gazelleri (etkilidir).

37 Ancak senin şiirin (okuyucuların) eline (bir kere) girse (başka) şiirleri diline dahi getirmez.

38 (Öyle) Bir ses edelim ki Zühre'nin sazı İsfahan ile Hicaz (makamlarını) unutsun.

Nizâmî, Sa‘dî-i Şîrâzî ve Selmân-ı Sâvecî’nin kendisine bu gece haset ve kıskançlıklarını iletceklerini düşünmektedir.³⁹

1.3. Şairin Çevreden/Okuyucudan Beklenti ve Şikayetleri

İdeal bir şiirin ya da şairin belli başlı özellikleri olduğu gibi çevrenin de birtakım vasıfları ve şartları kazanmış olması gerekmektedir. Üstelik şiir, şair ve çevrenin her birinin bu ideal özelliklere sahip olması, bir diğ erinin mükemmel oluşuna katkı sağlayacak ve neticede ortaya çıkan bütünde bir âhenk, güzellik, mükemmellik vb. görülecektir. Bir başka ifadeyle taşınması gereken vasıfları kendisinde barındıran bir şairin yazacağı şiir de ideal özelliklere sahip olacaktır. Diğer yandan şiirin ve şairin ihtiyaç duyacağı şartlarla ilgili eğer çevrenin kusurları varsa şairden mükemmellik beklemek anlamsızdır.

İdeal bir çevreye sahip olan yani yaşadığı dönemde ihtiyacı olan destek ve himayeyi gören, daima iltifat edilip şiir yazmaya teşvik edilen, şiirden ve sanattan anlayan bir okuyucu kitlesine hitap edebilen, hak ettiği itibara ve takdire ulaşabilen bir şair hiç şüphesiz daha verimli olacak ve marifetini göstermek isteyecektir. Bu nedenle şairler okuyucuların ya da tüm çevrenin şiirlerine yaklaşımıyla ve gösterdikleri tepkilerle yakından ilgilenmişler ve onların düşüncelerini, tepkilerini değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmeler, kimi zaman iyi bir okuyucu olmanın şartlarını kimi zaman şairin çevresinden beklentilerini kimi zaman da bu konuda gördüğü eksiklikleri ortaya koyma şeklinde olmuştur. Ayrıca şairler bu tür ifadelerde bir nevi ikaz, tavsiye, şikâyet ve eleştiri biçiminde bir üslup kullanmışlardır (Bayram, 2005, s. 94).

XV. yüzyılda şairler, ait oldukları çevreden itibar görmek ve takdir edilmek istemiştir. Bu bağlamda şairle yakın ilişki içinde olmak, onları anlamak, takdir etmek, değerlendirmek açısından şiirlerde açıkça işaret edilen müessese padişahlık müessesesidir. Padişah, sadece maddi imkânın değil, aynı zamanda kültürel bir zevkin, bir değer ölçüsünün merkezi durumunda görülmüştür. Zira o, şaire sadece çeşitli imkânlar veren, sadece onu destekleyen değil; bunu kime yapacağını iyi bilen, değerliyi değersizden ayırt edebilen bir kimsedir (Tolasa, 1982, s. 41).

Şairlerin, okuyucu ve muhatap çevresinde bulunmasını bekledikleri özellikler şunlardır:

1.3.1. Rağbet, İtibar, Teşvik ve Himayeleri

Sözün ve şiirin gücünü elinde bulundurduğu için şairler, bu gücü en iyi bilen ve takdir edendir. Ayrıca bu özelliklerini bir vasıta olarak kullanan şairler, padişah gibi kudret ve iktidar sahiplerine etki eder, devletin üst kademelerinde yer alır, toplumu dahi bu güçle değişime uğratarlar. Şairlerin ellerindeki bu gücü kullanıp geliştirmeleri büyük oranda devlet ileri gelenlerinin destek, teşvik ve himâyelerine bağlıdır. Zaten büyük bir çoğunluğu aynı zamanda şair olan Osmanlı sultanları, kendi dönemlerindeki şair ve ediplere daima lütuf ve

39 Bk. “Çevrenin Şiir ve Şaire Bakışı” (*Avnî Div.*, G.68/7)

ikramlarda bulunmuşlar, şairin ve şiirin en büyük hamisi olmuşlardır (Doğan, 2011, s. 118; Kaya, 2016, s. 187).

Bu açıdan şairler kendileri ve sanatı için en başta padişahın iltifatına, beğenisine adeta ihtiyaç duymuşlar, beğenilen eserin daha değerli olacağını ifade etmişlerdir. Cem Sultan, henüz 19 yaşında bir şehzade iken yazdığı *Cemşîd ü Hurşîd*'i (İnce, 2000, s. IX) o sırada tahtta olan babası Fatih Sultan Mehmet'in beğenisine sunmuş ve padişahın takdiri ile eserinin kıymetleneceğini düşünmüştür. Çünkü şaire göre bir eserin insanlar tarafından beğenilmesinin ön şartı padişah tarafından beğenilmesidir. Üstelik eseri eğer Sultan Mehmet beğenirse her yerde herkes tarafından rağbet görmeyecek, eser ebedileşir. Diğer yandan eser padişaha kıymetsiz yahut kusurlu ve eksik görünürse beğenilmez ve geri çevrilir:

Begenürse eger ol şâh-ı 'âlem
Bu ebyâtı begenür cümle 'âlem
Ve ger redd ide ne denlü ola hub
Görünür il gözine hor u ma'yub⁴⁰ *Cemşîd ü Hurşîd*, B. 5352-5353, s. 400

Dolayısıyla şiirine iltifat edilmemesi şairi susturan önemli bir etkidir. Bunun yanında eserinin beğenilmemesi ve bu yüzden beklediği itibarı görememesi gibi durumlar şairin şiirden uzaklaşmasına sebep olabilir (Öztoprak, 2006, s. 113).

Necati Bey, padişahın kendisine destek olması neticesinde büyük bir itibara sahip olduğunu ve halkın kendisine gerekli tazimi, hürmeti gösterdiğini ifade eder. Buna göre padişahların arka çıkması, destek olması şair için hem büyük bir nimet hem de üstünlük vesilesidir:

Baş egseler önümde cihân halkı tan değil
Ey şehriyâr çün ki hüner-mende arkasın
Mihrâb önünde secdeye varmazdı kimse hiç
Durup hemîşe Ka'beye vermese arkasın⁴¹ *Necâtî Bey Div.*, Kt.60, s. 142

Ancak bu nimete ve dereceye vâsıl olabilmek için hüner sahipleri hünerlerini göstermeyi bilmelidir. Necati Bey, şairlerin kendi kendine övünmesini doğru bulmaz lakin insanlarda iyi ile kötüyü ayırt etme kabiliyeti olmadığından övünmek lazım geldiğini, hüner Mısır'ında Yusuf gibi aziz olmak için şairin kendisini bizzat satması gerektiğini söylüyor. Çünkü bütün hünerine rağmen layık olduğu alakayı göremeyen şair, sanatını bir geçim vasıtası olarak kullanmaktadır (Çavuşoğlu, 2001, s. 33):

Mısır-ı hünerde kendüyi satmak gerek kişi
Yûsuf gibi dilerse ki vara aziz ola⁴² *Necâtî Bey Div.*, Kt.79/2, s. 146

40 Eğer o âlemin padişahı bu beyitleri beğenirse cümle âlem de beğenir ve eğer (o padişah: sevgili) reddederse ne derece güzel olabilir? Halkın gözüne hakir ve noksan görünür.

41 Ey büyük padişah! Dünya halkı önümde baş egseler (buna) şaşılmaz çünkü (sen) hüner sahiplerine arka çıkarsın. (Eğer) Durup arkasını Kâbe'ye vermeseydi mihrabın önünde hiç kimse secdeye varmazdı.

42 Hz. Yusuf gibi aziz olmak isteyen kişinin varıp hüner Mısır'ında kendisini satması gerekir.

Şiirine rağbet edilmesi de şairin beklentileri arasındadır. Ahmet Paşa, şairin gelişmesi ve eser vermesinin teşvike ve rağbete dayandığını düşünmektedir. Bu nedenle şair, şiirinin rağbetle ve ilgiyle dinlenmesini ister, böyle olunca güller gibi her yıl taze bir divanı çıkacağını ifade etmiştir:

Dinlesen rağbetle bir gün Ahmed'in bir beytini
Gül gibi her yıl çıka bir tâze divânı düüst⁴³ *Ahmet Paşa Div., G.20/8*

Özellikle devletin en üst kademelerindeki rical, şairlere sağladığı imkânlarla onları şiir yazmaya da teşvik etmişlerdir. Necati Bey'e göre şairleri yazmaya teşvik eden, onları söyletip güzel şiirler yazmalarına vesile olan; devlet adamlarının sahip oldukları güç, zenginlik vb. imkânlar ile sağladıkları kolaylıklar ve gösterdikleri izzettir (Kaya, 2016, s. 90):

Devlet esbabı müyesser izzet âdâbı karin
İşbu ma'nîler durur şâ'irleri gûya eden⁴⁴ *Necâtî Bey Div., Trkb.3-IV/6, s. 124*

Şairlerin şiir söyleme sebepleri arasında değerlendirilebilecek bu yaklaşıma göre devlet katında itibar görmek ve işlerini kolaylaştırmak isteyen şairler, şiire yönelmişlerdir. Ancak şiirin yalnızca bu amaç için bir araç olduğunu ifade etmek doğru değildir. Zira;

“Osmanlılar'da şairlik bir meslek kabul edilmediği gibi sadece şairin geçimi sağlamaya yarayan bir sanat dalı olarak da düşünülmemiştir. Üstelik sadece şairler değil, âlim ve diğer sanatkârlar da hükümdar ve diğer devlet adamlarından himaye görmüş, onların in'âmına nâil olmuştur. Usta şairler sarayın itibarını yükselttikleri için padişahların gözdeleri haline gelmiş, onlara yakınlıkları ölçüsünde uygun bir makama tayin edilmiş ve yüklü câizelerle ödüllendirilmiştir. Ayrıca padişahların takdir ve desteği, şairlerin tanınıp şöhretlerinin yayılmasında en az onların yetenek ve meziyetleri kadar önemlidir.” (Karaarslan, 2010, s. 303).

Şair, kendisine verilen bu lütufların ve kabiliyetin okuyucu tarafından fark edilmesini ve neticede itibar görmeyi bekler. İtibar görememek şair için son derece olumsuz bir durumdur. Bir gazelinde Necati Bey, hak ettiği ilgi ve itibarı göremediğini, bu beklentiler uğrunda kaleme alındığı ima edilen onca şiirinin ve divanının da bir işe yaramadığını belirtmek suretiyle dile getirmiştir:

Mahlâs gibi Necâtî'nin alçakda kaldığı
Eş'ârı ile defter ü divâna yanayım⁴⁵ *Necâtî Bey Div., G.380/8, s.320.*

Diğer taraftan Necati Bey, bulunduğu meclislerde itibar göremeyişinin sebebi olarak da şiirlerini göstermektedir. Onun şiirleri, şairin tıpkı bir ayakkabılık gibi meclisin en aşağı yerinde, en son bölümünde bulunuşunun sorumlusudur. Şair, böyle bir ifadeyle bir nevi şiir yazmış olmaktan, şairlikten şikâyette bulunmaktadır (Kaya, 2012, s. 214):

43 Ahmet'in bir beytini bir gün rağbetle dinlesen, bir gül gibi (onun) her yıl taze bir divanı çıkar.

44 Şairleri söyleten devlet adamlarının (onlara) güç ile (sağladıkları) kolaylık ve izzettir.

45 Necati mahlas gibi alçakta kaldı; şiirleri, defter ve divanına yanayım (bunlara rağmen).

Benim eş'ârdır eden yerimi saff-ı ni'âl
Okuyan mahlâsımı anlaya dîvânımdan⁴⁶ *Necâtî Bey Div., G.424/10, s.339*

1.3.2. Sıdk ve Can ile Dinlemeleri

Abdülvâsi Çelebi, *Halilnâme*'de anlatılanların doğruluğunu vurguladığı bir beyitte hikâyeye başlamadan evvel insanlardan kelâmını sıdk ile dinlemelerini, anlattıklarına sadakatle yaklaşmalarını bekler:

Gelün sıdk ile dinlen bu kelâmı
Kim olsun üstünüze Hak selâmı⁴⁷ *Halilnâme, B.336, s.79*

Şairler, şiirlerinin can kulağıyla dinlenmesini de isterler. Necatî Bey, sözün canını bulmuştur; onun sözleri sıradan olmayıp ruhunun ve gönlünün derinliklerinden kopup gelmektedir. Bu yüzden insanların şiiri candan, âdeta tüm benlikleriyle dinlemesi gerekmektedir (Kaya, 2012, s. 192).

Sözü candan gelen yârin leb-i handanımı buldum
Sözümü can ile dinlen ki sözün canını buldum⁴⁸ *Necâtî Bey Div., G.359/1, s. 310*

Sözlerine rağbet edilmesi, şiirlerinin insanlar tarafından devamlı okunması; şairlerin ilk beklentilerindedir. Bu gaye ile şairler, eserlerine birtakım üstünlükler kazandırmışlardır. Şiirlerde esas konunun aşk olması ve bu şiirlerin daha çok aşk meclislerinde okunması en büyük muhatabın sevenler olmasına neden olmuştur. Eğer şiir okuyucusu olan bu kitlenin beğenisini, ilgisini kazanabilirse şair başarılı sayılacaktır. Bu sebeple *Hevesnâme* şairi Tâcizâde Cafer Çelebi, ortaya koyduğu destanın, âşıkların dilinde zikir olmasını istemektedir:

Dürişem nazm idem bir dâstânı
Ki ola her 'âşikun vird-i zebânı⁴⁹ *Hevesnâme, B.537*

Dolayısıyla şiirin herkesin dilinde vird olabilmesi, bütün âşıkları etkisi altına alabilmesi için şairinin çok çalışıp gayret etmesi gerekmektedir. Böyle yazılan şiir, bir destan haline gelecek ve şair emeline ulaşabilecektir.

1.3.3. Söz Ehli, Nüktedan ve Bilgili Olmaları

Şairin beklediği, özellikle eserini sunduğu kişilerde ve okuyucularında aradığı hatta göremeyince şikâyet ettiği başka bir husus; söz ehli olup şiirin kıymetini takdir edebilmektir. Diğer bir ifadeyle okuyucunun sözün kıymetini ve inceliklerini kavrayabilme, sanattan

46 Benim yerimi ayakkaşılık (meclisin en gerisi) yapan (benim) şiirlerimdir, divanımdaki mahlasımı okuyan (bunu) anlar.

47 Bu sözleri gelin sadakatle dinleyin böylece Allah'ın selamı üstünüze olsun.

48 Sözü candan gelen sevgilinin gülen dudağını buldum, sözümü can ile dinleyin zira sözün canını buldum.

49 Çabalayıp bir destanı nazm edeyim, böylece (o eser) her âşığın dilinde zikir haline gelsin.

anlama; edebî, ilmî, ahlakî, hakkı teslim etme, zevk sahibi olma vb. niteliklere sahip olması beklenir. Şairler, şiirlerine böyle nitelikli şahısların iltifat etmelerinden gurur duyar ve bu durumu şiirin mükemmelliğine delil sayar (Öztoprak, 2005, s. 127).

Şairlerin en çok şikâyetçi olduğu çevre; kısaca nâdân ve cahil tipleriyle tarif edilen, sanattan anlamayan, güzellikten zevk almayan, değerliyi değersiz ayırt edemeyen ancak şairi sürekli kıskanan ve eleştiren, hatta şiire ve şaire düşman olan, bilgisiz, görgüsüz kişilerden oluşan zümredir. Şairlerin ifadelerinde bunlardan genel ve belirsiz çevreler olarak söz edilir (Tolasa, 1982, s. 42; Kaya, 2012, s. 190).

Bedr-i Dilşad, *Murâdnâme*'de şairlere hitabında bu konuya değinmiştir. Ona göre sözden anlamayanlara söz söylemek, hem faydasız bir uğraştır hem de şairi pişman edip şevkini kıracak bir netice verir. O yüzden Bedr-i Dilşad, sözün kıymetini bilmeyenlere söz söylememeleri konusunda şairlere tembihte bulunur:

Sözi bilmeze harç ideyim dime
Peşimân oluban n'ideyim dime⁵⁰

Murâdnâme, B.6078

Benzer hususiyetler memduhlarda da aranmıştır. Şair eserini sunduğu, övdüğü kişilerin ehl-i nazm, kâmil, bilgili, söz erbabı gibi birtakım özelliklere sahip olmasını ister ya da bu özelliklere sahip olanlar arasından kendine memduh seçer. Aksi özelliklerdeki kişileri memduh olarak görmez ve methetmek istemezler.

Şairin istemediği okuyucu ya da memduh tipi her türlü bilgi ve kültürden uzak kalmış cahil kimselerdir. Hamdullah Hamdî, böyle cinsi bozuk ve cahil insanlardan şikâyet eder. Bunlar şiirin ve şairin adeta düşmanıdır. Bu nedenle kendine böyle insanlara sözünü arz etmemesi gerektiğini hatırlatan şair, diğer taraftan okuyucuya dönük bu eleştirisini karga benzetmesi ile izah eder. Çünkü cahil insanlar da tıpkı bir karga gibi yüz bin tane bülbülün terennüm ettiği hoş ezgileri değil, bir sineğin çıkardığı sesi tercih ederler:

Câhil ü nâ-cinse ey Hamdî sözün 'arz eyleme

Zâga hoşdur sad hezârün nağmesinden bir meges⁵¹ *Hamdullah Hamdî Div.*, 82/7, s. 165

Başka bir gazelinde Hamdullah Hamdi, okuyucusunun dert ehli olması ve en az kendi kadar acı çekmiş olması gerektiğinden söz eder. Zira şairin feryadı henüz belaya uğramamış, ızdırap çekmeyen insana hiçbir tesir etmez. Böyle okuyucular için de karga teşbihi yapan şair, tıpkı bir bülbül gibi kulağa hoş gelen nağmeler ve şiirler söylemeye devam ettiğini ancak bu güzelliğin farkına varamayanlar olduğunu belirtmiştir. Bülbülün inleyişi, karga için hoş bir sedadan başka bir şey değildir:

50 Sözü, sözden anlamayana harca yayım deme, (böyle yaparak) pişman olup ne edeyim deme.

51 Ey Hamdî, cahil ve soysuz kişilere sözünü arz etme, (çünkü) kargaya (benzeyen o kişilere) yüz binlerce bülbülün nağmesinden bir sineğin nağmesi daha hoştur.

Belâsuza eser itmez figânı Hamdî'nün
Gurâba hoş mı gelür bülbülün ser-âgâzı⁵² *Hamdullah Hamdî Div.*, 171/5, s.215

Necati Bey de benzer bir değerlendirme yapar ve şiirde her insanın övülmesini doğru bulmaz. Şairler şiirlerinde layık olmayan kişileri değil, değerli insanları methetmeli hatta methiyede göklere çıkarmalıdır:

Her kişi öğüp göğe çıkarmak
Câ'izdir olursa Beyt-i Ma'mûr⁵³ *Necâtî Bey Div.*, Kt.31/1, s.137

Şairlerin çevreden ve özellikle okuyucudan bu derece çok şey beklmeleri, adeta kendilerine okur seçmeleri; yazdıklarının onlar için öneminden kaynaklanır. Klasik edebiyatta şiir müthiş bir titizlik ve usanılmaz bir uğraş haline gelmiştir. Bu nedenle şairlerin bu emeği ve uğraşısı karşısında şiirden habersiz, kendini bilmez, şiire yatkınlığı ve yeteneği bulunmayan kişiler, şairdeki şiir şevkini söndürebilmektedir (Bayram, 2005, s. 98).

Sadece memduh değil, okuyucu da nitelikli, değerli, bilgili ve akıllı olmalıdır. Bu nedenle Necati Bey, şiirin değerini bilmeyen cahil insanlara şiir sunmak istemez; böyle insanların bulunduğu meclislerde şiirin konusunu dahi açmaz. “Şiir faslını nâdân olan kişiye hiç açma; zîra avâmın tab'ı, yabancıların gelip yerleştiği hâne gibi beyti vîrân eder.” demek sûretiyle incelikten yoksun kişilerin durumuna dikkat çekmiştir. Bu kişiler, şiirleri oluşturan beyitleri hem yanlış okuyup yanlış anlam vererek hem de hatalı yazarak âdeta virâneye çevrilen bir evin durumuna düşürmektedir (Kaya, 2012, s. 190-191):

Hiç açma Necâtî bâb-ı şî'iri
Şol kimseneye kim ola nâdân
Kim beyti eder avâm tab'ı
İl konduğu hâne gibi virân⁵⁴ *Necâtî Bey Div.*, Kt.62, s.143

Hatta bazen şair için kültürsüz, kıymet bilmez insanların yanında konuşmayı susmak bile bir lütuftur:

Lâfzın dürr-i latif durur anla kadrini
Lûtf eyle her kişi ile etme mükâleme⁵⁵ *Necâtî Bey Div.*, G.545/11, s. 393

Şiire bir yalan olarak bakan halk da Necati Bey'in eleştiri konuları arasındadır. Çünkü Necati Bey'in şiirinde ne bir yalan ne de bir hile var ancak buna rağmen halk yine de şiire yalan olarak yaklaşmıştır. Şair, şiirin bir yönüyle kurmaca, hayâl ve zihin ürünü olmasından da hareketle, gerçek olmayan anlamında yalan sayılabileceğini dile getirmekte, bir yandan

52 Hamdî'nin çılgılığı belaya uğramamış kişilere tesir etmez (zira) bülbülün inleyişi karga için (yalnızca) hoş (sedadır).

53 (Eğer) Kâbe (değerli kişi) olursa her kişiyi överek göğe çıkarmak caizdir.

54 Necâtî şiirin kapısını nâdân olan kimselere hiç açma; zira avâmın yaratılışı, beyti (evi), yabancıların gelip yerleştiği hâne gibi virân eder.

55 (Senin) Sözlerin güzel bir incidir, (onların) kıymetini anla; (bu yüzden) lutfet de herkes ile konuşma.

da yalan olsa bile, bir nevi günahın hafif şekli sayılması gerektiğini belirtmektedir (Kaya, 2012, s. 188):

İçinde ne zûr var ne telbis
Şi' re ne için yalan diye halk⁵⁶ *Necâtî Bey Div., Kt.50, s. 141*

Nâdân, şiirden anlamadığı halde ukalâca şairleri eleştiren önyargılı kimseler için kullanılan bir ifadedir. Bu sıfatla anılan kişiler, şairin üslubundaki inceliklere nüfuz edemez, onu başkalarıyla karıştırır ve taklitle itham eder (Bayram, 2005, s. 100).

Şairin hikmet ve düşünceyle yoğurduğu eserine kulak asmayanlar daima doğrunun peşinde olan ve fayda sağlamayı amaçlayan bir şairin sözlerini dinlemedikleri için ancak bâtil bir yolda olacaktır:

Nasihatler ki virdün 'ayn-ı hakdur
Sana gûş olmayan bâtil kulakdur⁵⁷ *Husrev ü Şîrin, B.583, s. 22*

Mihri Hatun da cahil ve nâdân kimselerden muzdariptir. Bu niteliksiz ve donanımsız kişiler, şiirin kıymetinden anlamadıkları gibi bir de haksız ve ukalâca eleştiriler yapmaktadırlar. Bu hususa ilişkin açıklamasında Mihri Hatun, kendi şiiri için altın, nâdân okuyucular için kalaycı benzetmesine başvurur. Nasıl ki altının kıymetinden kalaycı anlayamaz, cahiller de şiirden anlayamaz. Bu nedenle şiir, nâdân olarak tarif edilen kişilerin eline verilmemelidir:

Virme nâdân eline kim ne bilür
Altunun kıymetini ehl-i rasâs⁵⁸ *Mihri Hâtun Div., G.67/6, s.250*

Neticede şair, böyle kimselerin, sözlerinin kıymetini fark etmeyeceklerini, şiirine ve kendisine haksızlık edeceklerini bildiğinden üzümlü hevesini yitirmemek için ihtiyatlı davranır. Böyle insanları okuyucusu olarak görmek istemez hatta onların bulunduğu yerlerde şiirinin okunmasına izin vermez. Bunun yerine kültürlü, şiirden anlayan, kıymet bilen, donanımlı okuyuculara hitap etmek ister.

Şeyhî; sözden, şiirden anlamayanlardan ve insanların değer bilmezliğinden yakınırken katır boncuğu ile cevher arasında bir fark olduğunu dahi göremeyen insanların bulunduğu bir yerde kendisinin endişe denizine batmasının lüzumsuz olacağını ifade etmiştir. Bu tespiti göre şiir, denizden bulup çıkarılan bir incidir. Şair düşünce denizine batarak bu cevherleri bulup bir araya getirmektedir. Ancak değerliyi değersizden ayırt edemeyen bu çevrede şair, şiir oluşturmak istemez:

56 İçinde ne yalan, ne hile var; (böyleyken) halk şiire niçin yalan diyor.

57 (Sen) Hakikatin özü olan nasihatlar verdin, seni dinlemeyen kulak bâtildir.

58 (Şiirini) Cahil kişilerin eline verme, zira altının kıymetini kalaycı nerden bilsin?

Güher har-mühreden olunmazsa fark
Niçün endişe bahrine olam gark⁵⁹

Husrev ü Şîrin, B.600, s. 22

Okuyucunun söz ehli olması ve şiirden anlaması, şiirin değer kaybetmemesi için de bir gerekliliktir. Okuyucu nâdân olursa şiir değer kaybeder. Bu nedenle Ahmet Paşa, şiirden anlamadığı halde şairlik iddiasında olanlara karşı şiirinin okunmasını istemez, bir nevi şiirini onlardan korumaya çalışır. Şirin sözlerden oluşan şiir, bir şerbete benzer; şiiri güzel okumayan kendini bilmezler de o şerbete düşmüş bir sineğe benzer. Buna göre cahil ve inatçı insanların eline düşen şiirin değeri, içinde sinek bulunan şerbetin değeri kadardır:

Müdde'ilerden sakınsam şîrimi 'ayb etme kim
Şerbetin olmaz safâsı üstüne üşse mekes⁶⁰ *Ahmet Paşa Div.*, G.126/5

Ahmet Paşa, dinleyicinin nüktedan olmasını ister zira söz nüktedan kişiler için söylendiğinde sözün uzamasında bir sakınca görmez. Nükteden ve şiirdeki inceliklerden anlayan bu kişiler, şairin şiirini istediği gibi oluşturmaya imkân vermiştir:

Çü nükte-dân-ı cihândır Şehenşehin Ahmed
Sözü uzatma demidir du'âya kıl âheng⁶¹ *Ahmet Paşa Div.*, K.21/24

1.3.4. Şiire Karşı Hevesli Olmaları

Hamdullah Hamdi'nin bir gazelinde ifade ettiği düşünceye göre ise şevki olmayan kişilere diğer bir ifadeyle şairlik kabiliyeti bulunmayanlara şiir sunmanın bir anlamı yoktur. Nitekim şairlik kabiliyetinden mahrum kalmış, nasibini bulamamış biri ne şiirden ne de gazelden haz alabilir. Bu yüzden okuyucu; şiire ve gazele karşı arzulu, hevesli olmalıdır:

Nasîbi olmayan şevk-ı ezelden
Kaçan hazz eyleye şî'r ü gazelden⁶² *Hamdullah Hamdî Div.*, G.134/1, s.194

1.3.5. Şiiri Düzgün ve Güzel Okumaları

"İnşâd" olarak da bilinen şiirin âhengine ve kaidelerine uygun olarak okunması, musiki yönünün terennümüne dikkat edilmesi, şiir için gerekli özelliklerdendir.

Şairler şiirlerini yazarken duygularını ve düşüncelerini bir âhenge göre dile getirmişlerdir. Okuyucunun da şiire, şairin bu tercihini gözeterek yaklaşması gerekmektedir. Ayrıca şiirin anlam dünyasının keşfi için nasıl bir bilgi birikimi gerekiyorsa şiirin ikinci ayağı olan ses yönünün en önemli ögesi olan ölçünün varlık sebebini yok saymadan okuma becerisi kazanması da aynı şekilde okuyucuya şiirdeki musikiyi gösterir ve onu ödüllendirir (Saraç,

59 Cevher ile katır boncuğu (birbirinden) ayrı olduğu bilinmezse (ben) niçin düşünce denizine dalayım?

60 İddiacılardan (şairlik iddiasındakiler) şiirimi sakınsam ayıp olmaz çünkü üstüne sinek düşmüş şerbet, safa vermez

61 Ahmet, sözü uzatma vaktidir, duaya başla çünkü senin padişahın cihan nüktedanıdır.

62 Şairlik kabiliyetinden nasibi olmayanlar, şiirden ve gazelden nasıl haz duysun?

2012, s. 107). Bu nedenle okuyucular bu özelliğin bilincine vararak şiiri okumalıdır. Çünkü şiirler yalnız düzgün okunduğunda güzelliklerini açığa çıkaracak ve dinleyenlerin göntüllerine ulaşacaktır. Aksi halde şiirin musiki yönü ortaya çıkmayacak, sahip olduğu değer anlaşılacaktır. Ayrıca dinleyiciler üzerindeki tesiri azalacaktır.

XV. yüzyıl şairleri arasında bu hususa en fazla Ahmet Paşa dikkat çekmiştir. Şair, kendi şiirlerinin düzgün okunmasını ve bunun için özel ihtimam gösterilmesini beklemektedir. Çünkü eğer padişahın gazelhanı, şiiri bülbül gibi dürüst okursa şiir gonca gibi elbisesini yırtacaktır:

Gonca gibi câmesin çâk ede çün bülbül gibi
Okuya şi'rim cihân-Şâhın gazel-hânı dürüst⁶³ *Ahmet Paşa Div., G.20/9*

Şiir henüz açmamış bir goncadır. Bu goncanın elbisesini çıkarması, açılıp saçılması kısaca güzelliklerini göstermesi için o şiirin bülbül gibi bir sesle ve düzgün okunması gerekmektedir. Bunun için de cihan şahının gazelhanına ihtiyaç vardır. Şiirdeki letafet için güzel okunması bir şart olarak öne sürülmüştür. Çünkü şiir ancak öyle okunduğunda güzellikleri ortaya çıkacaktır. Ayrıca bülbül-gül ilişkisine de bir gönderme yapılmıştır.

Ahmet Paşa özellikle kendi şiirlerinin güzel bir şekilde okunmasından ve sazla terennümünden, hatta bestelenmesinden bahseder ki “gazelhanlık” gibi yine beyitlerde zikri geçen bir hususiyetin bu usul üzerine ortaya çıktığı söylenebilir. Şairin bu hal dolayısıyla zikrettiği unsur ve mefhumların başında devrin bilgi ve telakkilerine uygun olarak Zühre ve bülbül gelir (Tolasa, 2001, s. 23). Gökyüzünün sultanı olan güneş tüm gezegenlere ayrı bir görev vermiştir. Zühre yıldızına da saz çalmak ve şarkı söylemek görevini vermiştir. Bu nedenle Ahmet Paşa, padişah meclisinde şiiri Zühre'nin okumasını tercih etmiştir. Zühre, sevgili üzerine yazılan şiirleri şarkı haline getirip çalgısıyla terennüm eder.

Birçoğu bestelenerek okunan gazeller şiir-musiki ilişkisini güçlendirmiş ve böylece “gazelhan” adı verilen, makamla gazel okuyan bir zümre doğmuştur. Ahmet Paşa şiirin değerinin anlaşılabilmesi veya artması için gazelhanlar tarafından okunmasının şart olduğunu düşünmektedir:

Hoş şeker-rîz olur Sa'di-i Şiraz gibi
Ahmed'in sözlerin okursa gazel-hân-ı Mısır⁶⁴ *Ahmet Paşa Div., G.84/9*

Gazelhanlar arasında tercih yapan şair, Anadolu'dakilere göre daha güzel okuduğu için kendi şiirlerini Mısır gazelhanlarının okumasını istemiştir. Böyle olduğunda Ahmet Paşa'nın şiirleri Şeyh Sadi-i Şirazi'nin şiirleri kadar kıymet kazanacak ve etrafına güzel şekerler saçmaya başlayacaktır.

Üstün bir kabiliyet gerektiren gazel okuma işini yapan gazelhanlar, ses sanatkârları içinde ayrı bir zümreyi teşkil eder. Bir gazelhanın özel kabiliyet ve güzel ses yanında teknik olarak

63 Cihan padişahının gazelhanı (benim) şiirimi bülbül gibi düzgün okusun, gonca gibi elbisesini yırtсын.

64 Ahmed'in sözlerini Mısır gazelhanları okursa Sa'di-i Şirâzi'nin (şiirleri) gibi hoş şekerler saçar.

çok iyi derecede makam bilgisi, geçki tekniği ve edebî bilgiyle prozodî, vezin, vurgu ve söz durakları gibi söz sanatlarına da vâkıf olması gerekir. Bu işi geçmiş devirlerde bu vasıflarıyla ün yapmış hâfiz ve müezzinler üstlenmiştir (Özkan, 1996, s. 443).

Koku ilgisine değinerek şiir-gül teşbihini tekrarlayan Adlî de şiirlerinin dürüst okunmasını istemektedir. Birer gül olan şiirlerinin birliğinden gül bahçesi doğar, bu bahçenin en cezbedici yönü daima etrafa yaydığı hoş kokulardır. Yalnız bu kokular için şiirin, bülbülün terennüm ettiği gibi güzel okunması lazımdır:

Gülşen-i nazmuñda ‘Adlî gül kohular dâ’imâ
Her nefes bülbül gibi kim okusa anı dürüst⁶⁵ *Adlî Div.*, 12/7, s.171

Gül bahçelerinden yayılan güzel kokular etrafındaki insanları nasıl etkileyip cezbediyorsa ve onların güzel duygular hissetmesine vesile oluyorsa şaire göre şiirdeki güzellikler de aynı işleve sahiptir.

Necati Bey, şiirin musiki yönüne dikkat çekerek mutribin şiir okumasını ister. Meclislerde çalgı çalıp şarkı söyleyen mutrib, âhenk ve musiki konusunda ehil olduğu için şiiri daha güzel okuyacaktır. Böyle güzel okunan bir şiirin etkisi de büyük olacaktır. Öyle ki gül bahçesinde mutrib tarafından okunan bir şiir, kazandığı tesir gücüyle bülbülü gülün güzelliğine karşı ilgisiz hale getirecektir. Şiiri işitip kendinden geçen ve bayılan bülbül, konduğu daldan dahi düşecektir:

Gülşen içre okusa mutrib Necâtî şi‘rini
Gül yüzüne bî-hod olup şâhdan bülbül düşer⁶⁶ *Necâtî Bey Div.*, G.93/5, s.192

Osmanlıda bazı muayyen vakitlerde padişah huzurunda tertip edilen eğlence meclislerinde sâzende, çalgıcı ya da hânende adlarıyla da tanınan mutribler gösteriler yapıp sanatlarını icra ederlerdi. Buna göre beyit o devirde bu gazellerin eğlence meclislerinde makam, musiki hatta raks eşliğinde terennüm edildiklerini de göstermektedir (Şentürk, 2014, s. 108).

Şah meclislerinde mutribin nasıl şiir okuması gerektiği de açıklanmıştır. Necâtî, mutribe şiiri raks ederek ve döne döne ya da tekrar tekrar okumasını tavsiye etmektedir. Şair, burada meclislerde taksim edilen gazellerin bazı mısralarının ikişer defa okunmasına işaret etmiştir. Şiirde tekrar da bir âhenktir. Tüm güzel sanatlarda olduğu gibi edebiyatta da bir sesin bir ifadenin muayyen veya gayırmuayyen aralıklarla tekrarı insan üzerinde büyüleyici bir etki bırakır. Bütün sanatlar bu tekrarın tesirinden faydalanırlar (Okay, 1990, s. 36).

Ey Necâtî yaraşır mutribi şeh meclisinin
Raks urup okuya bu şi‘r-i teri döne döne⁶⁷ *Necâtî Bey Div.*, G.472/7, s.360

65 Adlî, kim (şiirini) bülbül gibi düzgün (güzel) okursa her nefeste nazm bahçesinde daima gül kokuları (yayıılır).

66 Necâtî’nin şiirini çalgıcı, gül bahçesinde okusa bülbül gülün güzelliğine kayıtsız olur ve ağaçtan düşer.

67 Ey Necâtî! Padişah meclisinin çalgıcısı, bu taze şiiri raks ederek döne döne okusun.

Burada şair ayrıca taze ve özgün bir şiir seçmesi gerektiğini bunun için de kendi şiirlerinin uygun olacağını ifade etmiştir. Başka bir gazelde şair, şiiri okuyanın sesinin bülbülün sesini dahi kısık bırakacak derecede yüksek perdeden olmasını istemiştir:

Olsun Necâtî nazımının âvâzesi bülend
K'anun katında bülbülün elhâm pest olur⁶⁸ *Necâtî Bey Div.*, G.100/5, s.195

Musiki divan şiirinde öncelikli hedeflerden biri olmuştur; bu da aruz vezni, kafiye ve tekrarlarla sağlanmıştır. Şairler şiirlerini yazarken bu âhenk unsurlarını kullandıkları için okuyucuların da şiire bu bilinçle yaklaşımları gerekmektedir. Şairler bunun için şiirin bu özelliklere ve belli kaidelere dikkat edilerek güzel okunması gerektiğini ifade etmişlerdir. Şiire bu şekilde yaklaşıldığında hem şiirin anlam dünyası hem de musiki yönü okuyucuyu ve dinleyenleri ödüllendirecektir.

Şiirin müzikalitesi ve tesiri için gerekli bir özellik olan bu durum daha çok okuyucu ile ilgilidir. Şairlere göre okuyucular şiirin musiki yönünün terennümüne dikkat etmelidir. Geçmişte zaten özellikle gazeller bir makamla ve musiki aletleri ile terennüm edilmiştir. Gazelhanlar adı verilen zümre bu vesileyle doğmuştur. Şairler, şiirin değerinin anlaşılabilmesi veya artması için gazelhan ya da mutrib tarafından okunmasını tercih etmektedir. Üstelik bu kişiler şiire sadece âhenk sağlamaz aynı zamanda açık bir ifade kazandırır. Şiirler yalnız düzgün okunduğunda güzelliklerini açığa çıkaracak ve dinleyenlerin gönüllerine ulaşacaktır. Aksi halde şiirin musiki yönü ortaya çıkmayacak, sahip olduğu değer anlaşılamayacaktır. Ayrıca dinleyiciler üzerindeki tesiri azalacaktır.

1.4. Şairin Sanatkâr Çevreye Dair Görüşleri

Kimi zaman genel ve soyut bir biçimde beyitlere giren ve “ehl-i nazm, ehl-i eş‘âr, erbâb-ı nazm, erbâb-ı sühan” gibi terkiplerle anılan kimi zaman da çağın edebiyat kültürü ve değer sistemi içiğinde sivrilmiş, üstatlığı tartışılmaz hale gelmiş belirli isimlerle zikredilen sanatkâr bir çevre bulunmaktadır. Şairlerin, şiirlerini ya da şairliklerini tanıtır değerlendirirken söz konusu ettikleri bu çevre; şiirin üstünlüğünü, benzersizliği ve erişilmezliği iddiasına kanıt olma durumunda ele alınmıştır. Şairin övdüğü, kendine yakın gördüğü ya da kendini ondan üstün gördüğü, bazen de eleştirdiği şairlerden oluşan bu çevreye başvurmaktaki amacı; çoğu zaman şairin sözü edilen o üstat tarzında eserler verdiği yahut onu geçtiği iddiasıdır. Başka bir ifadeyle şairler, şiirden ve sanattan anlayan hatta bu alanlarda meşhur olmuş sanatkâr çevreyi bir nevi referans gösterir. Çağın edebî anlayışının doğal ve zorunlu bir sonucu olarak bu sanatkârların başında İran edebiyatına mensup ünlü şairler gelir. Çünkü XV. asır, klasik Türk edebiyatında İran etkisinin yoğun olduğu bir dönemdir. Bu durum edebiyatımızdaki Fars etkisini de ispatlamaktadır (Tolasa, 1982, s. 44-45).

68 Necâtî, şiirinin sesi yüksek (perde) olsun; böylece bülbülün nağmeleri senin şiirinin yanında alçak kalsın.

1.4.1. Şairlerin Övdüğü, Takdir Ettiği Şairler

Yüzyıl şairlerinin büyük bir kısmı; şiirlerinde Sa'dî-i Şîrâzî (ö.1292), Firdevsî-i Tûsî (ö.1020), Nizâmî-i Gencevî (ö.1214), Selmân-ı Sâvecî (ö. 1376), Kemâl-i İsfahanî (ö.1240), Hüsrev-i Dihlevî (ö.1325) ve Molla Câmî (ö.1492) gibi daha çok İranlı şairlerin isimlerini övgü yoluyla zikrederek hem zevk ve beğenilerini açıklamış hem de kendi şiir ve şair anlayışlarına dair önemli ipuçları vermişlerdir.

Hamdullah Hamdi, *Yusuf u Züleyha* mesnevisinde Firdevsî-i Tûsî ve Molla Câmî'den faydalandığını bildirir, zira her iki şair de Hamdullah Hamdi'den önce *Yusuf u Züleyha* mesnevisini telif etmişlerdir. Şair diğer yandan onları sahip oldukları şairlik kudreti ile medh ü senâ etmiş ve artık o üstatlar gibi şairlerin bulunmadığını ifade etmiştir. Mesnevinin “Sebeb-i İnşâ” bölümünde öncelikle İran'ın milli destanı *Şehnâme*'nin de müellifi olan Firdevsî, güzel destanlar nazmeden tatlı dilli bir bülbül olarak tanıtılmıştır. Bu yüzden şairin fasih olduğu belirtilmiştir. Firdevsî'nin bu vasıfla anılması *Şehnâme*'nin akıcı diline işaret etmek maksadıdır:

Kanı Firdevs-i Tûsî gibi fasîh
Bülbül-i nazm-ı dâstân-ı melih⁶⁹ *Yusuf u Züleyha*, s.50

Aynı şair, Fars şiirinin en büyük üstatlarının sonuncusu sayılan Abdurrahman Câmî'den de *Yusuf u Züleyha*'yı yazmış olması sebebiyle söz eder ve Câmî'nin nâmının her iki cihanda da yüce olması için dua eder:

Kanı manend-i hazret-i Câmî
Dü cihânda refî' ola nâmı⁷⁰ *Yusuf u Züleyha*, s. 50

Firdevsî, Gazneli Mahmud zamanında yaşaması ve *Şehnâme*'yi ona takdim etmiş olması nedeniyle şiirlerde genellikle sultanla birlikte anılmıştır. Şeyhî ise Gazneli Mahmud ile Firdevsî'nin yanında İranlı büyük kaside şairi Hâkânî'den de söz etmiştir. Hâkânî, özellikle medhiye türünde yazdığı kasidelerle kendinden sonra gelen birçok şairi etkilemiştir (Yekbaş, 2009, s. 1182). Sözlerinde İranlı isimlere yer vermesi, Şeyhî'nin ilim öğrenmek için İran'a gidip orada İran edebiyatını yakından tanıma fırsatı bulması ile de ilgili görünmektedir.

Bu dönem şairlerinin en çok hitap ettiği, kendisi ile benzer özelliklere sahip olduğunu düşündüğü isim, Sa'dî-i Şîrâzî'dir. Firdevsî'den sonra gelen en büyük Fars şairi sayılan Sa'dî, ünlü eseri *Bostân* ve gazeldeki başarısı ile şiirlerde konu edilmiştir. Ahmet Paşa, Sa'dî gibi olma arzusunu ifade ederken onun hoş şekerler saçan sözlerine değinmiştir. Ancak bu güzelliğin ve tatlılığın oluşabilmesi için Ahmet Paşa, sözlerini Mısır gazelhanlarının okuması gerektiğini hatırlatır.⁷¹

69 Güzel destanlar nazm eden bir bülbül (olan) Firdevsî-i Tûsî gibi fasih (şair) nerede?

70 İki cihanda da nâmı yüce olan Abdurrahman Câmî'ye benzeyen (şair) nerede?

71 Bk. “Şiiri Düzgün ve Güzel Okumaları” (Ahmet Paşa Div., G.84/9)

Klâsik edebiyatta şairler, Sa‘dî’yi anarken onun aynı zamanda Osmanlı döneminde medreselerde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuş olan *Bostân* ve *Gülistân* adlı eserlerinden de söz etmişlerdir (Yekbaş, 2009, s. 1174; Kaya, 2012, s. 194). Başka bir ifadesinde Ahmet Paşa, Sa‘dî’yi on bölümden oluşan *Bostân* adlı eseri nedeniyle zikretmiştir. Şair kendisinin Sa‘dî gibi, sözlerinin de *Bostân* gibi olacağını, üstelik bu *Bostân*’ın adeta sihribazlar ülkesine benzeyeceğini haber verir:

Ola Sa‘dî gibi sözü Bûstân
Nice Bûstân belki câdûstân⁷²

Ahmet Paşa Div., K.2/67

Sa‘dî’nin sözlerinin insanlar üzerindeki etkisinin büyü etkisiyle bir olduğu söylenerek Ahmet Paşa’nın da benzer derecede bir etkiye sahip olduğu vurgulanmıştır.

Bazı ifadelerde meşhur sanatkârlar arasında bir karşılaştırma yapılarak bazı tercihler ve üstünlükler açıkça dillendirilmiştir. Ahmet Paşa, nazımın şirin, kelâmının mükemmel olduğunu hatırlattıktan sonra bir nevi üstünlük olan bu özelliğinden ötürü Hüsrev-i Dihlevî ile değil Selmân-ı Sâvecî ile karşılaşılabilecek ve söyleşebilecek güçte olduğunu bildirmiştir. Dolayısıyla olgun ve şirin sözlerin sahibi, Hüsrev’i geride bırakacak, daha sonra da Selmân’ı kendine muhatap hatta rakip edebilecektir:

Çün nizâmım oldu şîrîn ü kelâmım ber-kemâl
Husrevi ko ben ki bahs etmege Selmân isterim⁷³

Ahmet Paşa Div., G.220/6

Kimi zaman yapılan mukayeselerde üstünlük Türk şairlerdedir. Necati Bey, sevgilinin yüzünün hayali vafında yazdığı gazelin Sa‘dî’nin yazdıklarından çok daha başka ve orijinal olduğunu belirtmiştir. “Gülistan” kelimesinin tevriyeli kullanıldığı beyitte hem Sa‘dî’nin üslubuna benzerlik hem de sevgili konulu gazelerde üstünlük vurgusu yapılmıştır:

Eğerçi kim bu üslûba demiştir bir gazel Sa‘dî
Hayâl-i rûy-ı yâr ile bir özge gülsitândır bu⁷⁴

Necâtî Bey Div., G.439/7, s.346

Necati Bey, yine Sa‘dî’nin *Gülistân* isimli eserinin bölümler halinde yazılmış olmasına da değinerek konu olarak seçildiğinde bahar mevsiminin son derece değerli eserler ortaya çıkmasını sağlayacağını ifade etmiştir. *Gülistân*’ın bölümler halinde yazılması, cennete benzeyen bahar mevsimi ile mümkün olmuştur:

Fasl-ı bahar ayn-ı behişt olmaya idi
Yazmazdı Şeyh Sa‘dî gülistana bâblar⁷⁵

Necâtî Bey Div., G.105/6, s.197

72 Sözlerim Sa‘dî’nin Bostan’ı gibi olur, (üstelik adeta) cadılar ülkesine (benzeyen) bir Bostan.

73 Hüsrev’i bırak, ben konuşmak için Selmân’ı isterim zira (benim) nizamım tatlı, sözlerim mükemmel oldu.

74 Sa‘dî de bu (aynı) üslupta bir gazel söylemişse de sevgilinin yüzünün hayâli ile (bu gazel) bir başka gül bahçesi oldu.

75 Bahar mevsimi cennet benzeri olmasaydı Şeyh Sa‘dî Gülistân’a bölümler yazmazdı.

Şair bir nevi baharın şiir yazma ve eser oluşturmadaki teşvik edici rolüne değinmektedir. Beyitte ayrıca şairin Gülistân adlı eserini anmak ve eserin bölümler hâlinde yazılmasına telmihte bulunmak sûretiyle “fasl, bahâr, behişt, Gülistân ve bâb” kelimeleri arasında bir tenâsüp ortaya konulmuştur (Yekbaş, 2009, s. 1174).

Klasik şairlerimizin takdir edip beğendiği, sık sık ismini andığı hatta üstat olarak tanıdığı, örnek aldığı diğer şair; Selmân-ı Sâvecî’dir. Özellikle kaside ve methiye sahasında gösterdiği başarılarla, şiir dilindeki akıcılık ve kendine has üslubuyla söz konusu edilmiş ve övülmüştür (Yekbaş, 2009, s. 1165-1167). Necati de bu eğilime uygun olarak mânâ ve ifade bakımından Selmân’ı takdir edip beğendiğini hatta üstat olarak tanıdığını ifade eder. Bununla birlikte kendi şairlik gücünün, söz söyleme becerisinin artık Selmân’a denk olduğunu ve bu nedenle Hz. Süleyman’a benzediğini düşünür:

Bu kuş dilinin oldu Süleyman’ı Necâtî
İletti sözü Hazret-i Selmâna beraber⁷⁶ *Necâtî Bey Div., G.62/7, s.178*

Necâtî Bey, döneminin diğer şairi Şeyhî ile Selmân-ı Sâvecî’yi birlikte andığı ifadede bu ünlü isimleri, erişmek için kendine hedef seçtiğini; Şeyhî’nin seviyesine ulaşip onu geride bıraktığını daha sonra da Selmân’ın şiir tarzına yönelip onun seviyesine ulaşmayı amaç edindiğini belirtir. Şairin Şeyhî’yi örnek almaktan vazgeçmesi, padişahın kendisine iltifat etmeye başlaması sebebiyledir. Necati Bey, Selmân’ı diğer şairlerden farklı gördüğü için bu ifadede “şive-i Selmân” tamlamasını kullanmıştır (Kaya, 2016, s.201):

Kulun Necâtî’ye edeli şâhım iltifât
Şeyhî’yi kodu şive-i Selmâna kasd eder⁷⁷ *Necâtî Bey Div., G.151/7, s.218*

Şeyhî’nin kendisi ise 14. yüzyıl klasik edebiyat şairi Ahmedî’yi şairlik ve söz gücü bakımından geçip Selmân’a ulaştığını söyler. Necati Bey’in ifadesindeki gibi Şeyhî’yi bu dereceye ulaştıran ya da en azından şairin önünü açan olay, sultanın iltifatını ve desteğini görmeye başlamasıdır. Buna göre şairlere istidat gösterme imkânı ve şöhret, himayesi altında bulunduğu kişilerin desteği ile olmaktadır. Benzer değerlendirmeleri yaparken hem Necati Bey’in hem de Şeyhî’nin Selmân üzerinde durmaları, onun himayesi altında bulunduğu kişilere yazdığı kasidelerle meşhur olması sebebiyledir. Ayrıca bu beyit Ahmedî’nin XV. yüzyılda üstatlar listesine girdiğine ve Fars şairi Selmân-ı Sâvecî’nin şöhretinin de devam ettiğine işaret etmektedir (Coşkun, 2007, s.127; Yekbaş, 2009, s. 1167):

Şeh kıldı kemâl-i nazarı Şeyhî sözine
Kim Ahmedî tavrın kodı vü Selmân’a irişdi⁷⁸ *Şeyhî Div., G.184/7*

76 Necâtî, bu kuş dilinin (şiirin) Süleyman’ı oldu; sözü Selmân-ı Sâvecî’nin seviyesine ulaştırdı.

77 Padişahım, (sen) kulun Necâtî’ye iltifat ettiğinden beri Şeyhî’yi geride bırakıp Selmân’ın tarzına (ulaşmayı) hedefledi

78 Padişah Şeyhî’nin sözüne nazar etti, böylece Ahmedî’nin tarzını geride bırakıp Selmân’a erişti.

Selmân'ın özellikle Sultan Üveys döneminde yaşaması ve sultana övgü dolu kasideler yazmış olmasından dolayı gözde bir şair olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Selmân ismi ile birlikte Üveys, kaside gibi kelimeler göze çarpmaktadır (Yekbaş, 2009, s. 1167).

Mihri Hâtun ise Necati Bey'in ifadesinde olduğu gibi Selmân'ın diğer şairlerden ayrı kendine has bir üslubu olduğunu ve divan şiirinde bu yönüyle ön plana çıktığını gösterebilmek için şairin şiirini tanımlarken "Selmân-şekil" terkinibini kullanmıştır:

Şâh-ı âliden irişürse inâyet nazarı
‘Aceb olmaz ger ola şi’r ile Selmân-şekil⁷⁹ *Mihri Hâtun Div.*, K.8/30, s.198

Hamse yazma geleneğinin öncüsü sayılan Nizâmî Gencevî, bu özelliğinden ötürü klasik edebiyat şairlerini derinden etkileyen İranlı şairlerden biridir. Necati Bey, Nizâmî ile birlikte Şeyhî'ye de değindiği beyitte nazımın Nizâmî'ye mürid olduğunu ve bu görüşünün Şeyhî tarafından da onaylanacağını umduğunu belirtir:

Der isem nazm-ı Necâtî'ye Nizâmî'ye mürid
Umarım bulmaya sözümde yalanım Şeyhî⁸⁰ *Necâtî Bey Div.*, G.629/6, s.432

Ancak beyitle ilgili bir başka yoruma göre Necati Bey, Nizâmî'yi geçtiğini, ondan daha büyük bir şair olduğunu dile getirmekte, Şeyhî'nin onayına ise tam da bu noktada başvurmaktadır (Kaya, 2016, s. 200).

Sözlerindeki ince mânâlardan dolayı Hallâku'l-Ma'ânî olarak anılan Kemâl-i İsfahanî ise her okunduğunda sözlerinden yeni anlamların ortaya çıktığını düşünen şairlerce zikredilmiştir (Yekbaş, 2009, s. 1177). Necati Bey'e göre tatlı ve hafif bir su gibi olan sözlerinin akıcılığının Selmân-ı Sâvecî ve Kemâl-i İsfahanî tarafından görülmesi durumunda ikisinin de ağzının suyu akmaya başlayacaktır. Dolayısıyla sözlerin suya olan benzerliği ve akıcılığı şair için hem üstünlük hem de övünç vesilesi olarak görülmektedir:

Selsebil-i suhanım böyle revân görür ise
Akıp ağzı suyu tahsin ede Selmân ü Kemâl⁸¹ *Necâtî Bey Div.*, K.16/40, s.87

Öteki usta şairlere kıskançlık yaşatmak, şairin usta, şiirin ise etkileyici olduğunun alametidir. Avnî, ince bir söyleyiş ile yazdığı güzel şiirlerini işiten Genceli Nizâmî, Sa'dî-i Şîrâzî ve Selmân-ı Sâvecî'nin kendisine bu gece haset ve kıskançlıklarını iletceklerini düşünmektedir. İran edebiyatının bu ünlü şairlerinin Avnî'nin şiirlerini kıskanması, sözün insanlar üzerindeki etkisine ve şairin şöhretine işarettir.⁸²

79 Yüce padişaktan iyilik nazarı erişirse şiiri ile Selmân gibi olmasına şaşılmaz.

80 Necâtî'nin nazımın Nizâmî'ye mürit olduğunu söylersem umarım Şeyhî, sözümde yalan bulmaz.

81 Selmân ve Kemâl-i İsfahanî, söz selsebilimi (şiir) böyle akıcı görürse beğenir ve ağızlarının suyu akar

82 Bk. "Çevrenin Şiir ve Şaire Bakışı" (Avnî Div., G.68/7)

İranlı şairlerden üstün olma gayret ve iddialarına Hamdullah Hamdi de katılır. Şair bu gayeyle Kâtibî mahlasıyla tanınan XV. yüzyıl İran edebiyatının mesnevi şairlerinden Şemseddin Kâtibî'yi anmıştır. Bir gazeldeki ifadeye göre Kâtibî, Hamdullah Hamdi'nin nazmındaki düzeni ve güzelliği görebilseydi mest olup kendinden geçer sonra da kadehini ve kalemini elinden düşürürdü. Şair beyitte ayrıca iham-ı tenasüp yoluyla Nizâmî ile Câmî'ye de değinmiştir:

Nizâm-ı nazmunı ey Hamdî Kâtibî görse
Düşüre mest olup câmi gibi hâmesini⁸³ *Hamdullah Hamdî Div.*, 169/5, s.214

Bu yüzyıla ait eserlerde İran sahasındaki isimlere bu kadar çok yer verilmesi dikkat çekicidir. Bunda elbette özellikle klasik şiirin oluşmaya başladığı ilk dönemlerde Acem şairlerinin tesiri ve onlara duyulan hayranlıktan doğan öykünme arzusu etkili olmuştur. Ancak onları birer şahıs olarak değil de anlatmak istedikleri şeyler için vasita hatta bir simge olarak kullanmışlardır. Diğer bir ifadeyle klasik Türk şairi aşkının büyüklüğünü göstermek istediğinde Mecnûn'dan, Ferhat'tan bahsettiği gibi şiir ve şairlik söz konusu olduğunda İranlı büyük üstatlardan bahsetmiş, çoğu zaman da kendilerini onlarla eş tutmuş veya üstün görmüşlerdir (Yekbaş, 2009, s. 1160-1164).

Yüzyıl şairleri, şiirlerinde sadece İranlı şairlerden söz etmez; Necati Bey, Şeyhî ve Cem Sultan gibi dönemin önde gelen divan şairlerini de zikretmişlerdir. Ahmet Paşa, Cem Sultan övgüsünde, yazdığı kasidede, onu sadece şehzade olduğu için değil, özellikle gazel tarzında başarılı gördüğü için de methetmiştir. Ona göre gazel yazarken Cem Sultan'ın kalemi, İrem bağında konuşan tatlı dilli bir papağandır:

Tavr-ı gazelde hâmesi ol Şâh-zâdenin
Bâg-ı İremde tûti-i şîrin-zebân imiş⁸⁴ *Ahmet Paşa Div.*, K.26/15

Mihri Hâtun, edebî hayatında zaten özel bir yeri olan Necati Bey'e dair pek çok takdir ifadeleri kullanmış ve şiirlerini onun şiirlerine benzeterek yazmaya çalışmıştır. Üstelik yazdığı şiirlerin büyük çoğunluğunu tashih etmesi için Necati Bey'e gönderdiği bilinmektedir. Dolayısıyla Mihri, Necati Bey'in kendi şiiri hakkındaki görüşlerine değer vermekte adeta şairliği konusunda Necati Bey'den bir icazet beklemektedir. Bu nedenle ona olan saygısını hiçbir zaman esirgememiş, kendisini bir dilenci ve müflis olarak tanıtırken Necati Bey'i şiirin padişahı olarak görmüştür (Arslan, 2007, s. 131-133):

Mihri Necâti şî'rine dirsin nazire lik
Sen bir gedâ vü müflis o pâdişâh ile⁸⁵ *Mihri Hâtun Div.*, G.160/7, s.297

Necati Bey ise "Necâti'ye yapılan bu lütf ve ihsanları gör; ustası Şeyhî olduğundan beri şiiri güzellemiştir." demek suretiyle kendi döneminde Şeyhî'yi beğendiğini, onu

83 Ey Hamdî! Kâtibî, (senin) nazımın düzenini görse mest olup bir kadeh gibi kalemi elinden düşürür.

84 O şehzadenin gazelde kalemi, İrem bağında (cennet) tatlı dilli bir papağanmış.

85 Mihri, Necâti'nin şiirine nazire yazarsın ancak sen bir köle ve sefil, o ise bir padişahtır.

bir otorite olarak gördüğünü belirtmektedir. Şair, Şeyhî'nin kendisine bir üstat olmasını bir büyük lütf ve ihsan olarak görmektedir. Beyitte “Şeyhî” ve “Hasen” kelimeleriyle (cinas ve tevriye) sanatlı söz söyleyerek hüner sergileme isteğinin yanında, güçlü bir takdir hissinin içten bir tevazuyla dile getirilmiş olduğu da görülür (Coşkun, 2007, s. 128; Kaya, 2016, s. 202-203):

Billahi Necâtî'ye bu lutf u atayı gör
Şeyhi olalı şeyhi nazmı hasen olmuştur⁸⁶ *Necâtî Bey Div.*, G.84/7, s.188

Şiirinin Şeyhî'ninki gibi hûb ve hasen oluşuna değindiği başka bir beyitte ise böyle iyi ve güzel şiirler yazmasında ve kendisini geliştirmesinde padişahın kendisine himmet etmesi, destek ve teşvik vermesinin önemine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla “mârifet iltifâta tâbidir” sözünü hatırlatmaktadır. Beyitte ayrıca Hüsrev-i Dihlevî'den tevriye tariki ile bahsederek Şeyhî'nin şiirlerini övmüştür (Çavuşoğlu, 2001, s. 30; Kaya, 2012, s. 183):

Hüsrev edeli himmet bîçâre Necâtî'ye
Şeyhî gibi eş'arı hûb ü hasen olmuştur⁸⁷ *Necâtî Bey Div.*, G.182/6, s.232

1.4.2. Şairlerin Beğenmediği, Eleştirdiği, Yetersiz Gördüğü Şairler

Şairler kendi üstünlüklerini ve eserlerindeki eşsiz kıymeti ifade ederken çoğu zaman diğer şairlerle mukayese yolunu tercih etmişler, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi söz konusu ettikleri şairleri bazen beğenmiş ve takdir etmişler ancak bazen de beğenmeyip eleştirmişlerdir. Eleştirilerde hem kendi dönemlerindeki hem de önceki dönemlerde yaşamış şairleri hedef olarak seçmişler, kimi ifadelerde de isim vermeden yetersiz görülen şair tiplerinden söz etmişlerdir.

Daha çok şuarâ tezkirelerinde karşılaştığımız tenkit türündeki ifadeler, geleneksel anlamda şairlerin mesnevi, kaside ve gazel tercihlerinde de yer almıştır. Üstelik bu yol, bütün eleştiri faaliyetlerinin içinde sanatkârane bir amaçla ortaya çıkmış olmasından ötürü en kayda değer yanlarından birini oluşturmuştur. Genellikle şairlerin birbirine yönelik bu eleştirilerinde bir bakıma bizzat şairin ve içinde bulunduğu çağın şiir, sanat ve edebiyat konularındaki düşünceleri, görüşleri, eğilimleri, bilgi ve kültürleri, anlayış ve alışkanlıkları, zevk ve değer ölçüleri bir dereceye kadar ortaya çıkmaktadır. Ancak şairin esas amacı, başkalarını tenkit ederken bile, kendi şiirini ve şairliğini tanıtmaktır (Tolasa, 1982, s. 39).

Şairlik iddiasında bulunan ancak şair sayılabilecek yeterliliğe ulaşamamış kişiler için Necati Bey, genellikle küçümseyici hatta alaycı ifadeler kullanmaktadır. Asrındaki diğer şairlerden üstün olduğunu söylediği bir beyitte şiir davasında bulunanlara seslenmiş ve gerçek şiirin ne olduğunu göstermek yahut ne denli usta bir şair olduğuna delil olmak üzere, tek başına bu kasidesinin yeteceğini belirtmektedir (Kaya, 2016, s. 205):

86 Allah için Necâtî'ye şu lütf ve ihsanı gör: (onun) şeyhi Şeyhî olunca nazmı da güzel olmuştur.

87 Hüsrev-i Dihlevî, çaresiz Necâtî'ye himmet ettiğinden beri (onun) şiiri Şeyhî gibi iyi ve güzel olmuştur.

Bu asr içinde da‘vi-i şî‘r eyleyenlere
İnsâf bu kaside yeter mâ-hazar nişân⁸⁸ *Necâtî Bey Div., K.21/47, s.101*

Necati Bey “şimdiki şairlere şiir söylemeyi öğreteyim.” diyerek bir nevi kendi döneminin şairlerini şiirden anlamadıkları gerekçesiyle küçümser. Diğer yandan kendi adının cihanda bir destan haline geldiğini söyler:

Ben Necâtî’yem cihanda adım oldu dâsitân
Şî‘r okumak öğredeyim şimdiki şâ‘irlere⁸⁹ *Necâtî Bey Div., G.544/5, s.393*

Şair, “şimdiki şairler” dediği dönemin şairlerini başka bir ifadesinde “oğlancıklar” diyerek hor görmüştür:

Şöyle depren ki oğlancıklar
Demesinler Necâtî kocaldı⁹⁰ *Necâtî Bey Div., G.580/6, s.409*

Kimi zaman da herhangi bir isim zikredilmeden “şair” ifadesiyle tüm şairler kastedilmiş ve onlarla bir mukayese yapılmıştır. Bu mukayeselerde iyi bir şairin ve onun şiirlerinin kendinden önceki şairleri unutturabileceğine değinilmiştir. Necati Bey bir gazelinde diğer tüm şairlerin şiirlerinin artık tamamen unutulduğunu, onların yerine ise herkesin elinde ve dilinde kendi gazellerinin olduğunu belirtmektedir. Burada diğer beyitlerde doğrudan belirtilmeyen bir hususa da işaret edilmiş, dönemin diğer şairlerinin ve diğer şairlerin şiirlerinin durumuna da değinilerek onların devrinin kapandığı ve artık Necati Bey’in şiirlerinin revaçta olduğu karşılaştırılmalı olarak anlatılmıştır.⁹¹

Necati Bey, ayrıca divanının muhtelif yerlerinde zamanın şairlerini çok ağır bir dille tenkit etmekte, bazılarını geceleyin bir eve girip ölü toprağı saçarak insanı uyutan hırsızlara benzetmektedir. Ölü toprağı, geçmiş şairlerin şiirlerindeki mazmun ve hayaller; uyuyan da şiirden pek anlamayan “zamane cahilleri”dir. Bu “yeni yetme” şairler başkalarının hayalleri ile nazımlarına suret verirler hatta bununla övünürler, bu yüzden sözleri “ma‘ni-i has” ve “tab‘ cevânî”ndan mahrumdur (Çavuşoğlu, 2001, s. 30):

İştilir ki uğrular giricek bir eve dünle
Ölü toprağını saçıp uyudurlarmış insânı
Hemânâ yeni şâ‘irler geçip eski olanlardan
Söz alıp iletip mağrur iderler nice nâ-dânı⁹² *Necâtî Bey Div., Kt.90, s.148*

Abdülvâsi Çelebi, *Halilnâme*’yi yazmaya nasıl karar verdiğini açıklarken 14. yüzyıl şairi Ahmedî’yi bir anekdot vasıtasıyla hem övmüş hem de eleştirmiştir. Şaire göre Ahmedî, nazm

88 Bu devirde şiir iddiasında bulunanlara halihazırda bu kaside delil olarak yeter.

89 Ben Necâtî’yim, adım dünyada efsane oldu, şimdiki şairlere şiir okumak (nasıl olurmuş) öğreteyim.

90 Şöyle bir kıvılda ki oğlancıklar Necâtî kocadı demesinler.

91 Bk. “Şairin/Şiirin Çevre Üzerindeki Etkileri” (Necâtî Bey Div., G.636/5, s.435).

92 Geceleyin hırsızların bir eve girince insanın üstüne ölü toprağı saçıp (onları) uyuttuklarını işitiriz . (Bunun gibi) Yeni şairler eski şairlerden söz alıp ileterek nice cahilleri gurulandırırmiş.

konusunda son derece hünerlidir, Hz. Peygamber'in şairi olarak bilinen Hassân bin Sâbit ve fesâhati ile meşhur Sahbân bile Ahmedî'nin yazdığı gibi şiir yazamamışlardır:

Anun şî'ri bigi düzmedi Hassân
Anun nazmı gibi yazmadı Sahbân⁹³ *Halilname*, B.273, s.71

Ancak diğer yandan Ahmedî, Vezir Bâyezid Beğ'in vereceği ücrete tama göstermek gibi bir hataya düşmüştür. Üstelik Ahmedî'nin yazısı o kadar anlaşılmaz ki adeta bir karınca mürekkebe basıp kâğıt üzerinde yürümüş gibidir (Coşkun, 2007, s. 62).

Tâcizâde Cafer Çelebi ise *Hevesnâme* adlı mesnevisinde şairliklerinde ve şiirlerinde gördüğü noksanlar nedeniyle hem Ahmet Paşa'yı hem de Şeyhî'yi eleştirir. Cafer Çelebi'nin Şeyhî ve Ahmet Paşa'ya yönelttiği tenkitler, şairlerin birbirlerine yönelik değerlendirmelerin ilk örneklerinden biri kabul edilmiştir. Ancak Cafer Çelebi, devrin bu en meşhur şairlerini önce az da olsa över:

Şular kim Türkî dilinde şöhreti var
Biri Şeyhî biri Ahmed'dür ey yâr⁹⁴ *Heves-nâme*, B.517

Ancak tüm bunlarla birlikte her iki şairi de farklı yönlerden tenkit etmiştir. Söz gelimi Şeyhî'nin sözlerinde fesâhat yoktur çünkü onun fesâhatte bir kazancı, yeteneği olmadığı gibi garip lafızları da çoktur. Şair; Şeyhî'yi fesâhatin belli kurallarına uymamak, fasih olmamak ve anlamı bilinmeyen, artık kullanılmayan garip lafızları ve eski kelimeleri çok kullanmakla itham eder. Zira Cafer Çelebi'ye göre şairin dili fasih ve anlaşılır olmalı, güzel bir üslup ve kelam sahibi olmalıdır:

Fesâhatde velikin kârı yokdur
Kelâmının garib elfâzi çokdur⁹⁵ *Heves-nâme*, B.520

Devamında şair; Ahmet Paşa hakkında fesâhat sahibi olduğu, sözlerinde selâset görüldüğü biçiminde övgüye dayalı ifadeler kullandıktan sonra iyi bir şair için yalnızca fesâhat ve selâsetin yeterli olmadığını belirtmiştir. Zira Ahmet Paşa'nın kelâmında ve fikirlerinde irtibat yoktur. Bu yüzden belâgatte mâhir olamamakla suçlanan ve sözleri arasında güçlü bağlantılar kurmakta yetersiz kalan Ahmet Paşa, sahip olduğu şöhreti de hak etmemiştir:

Ve ger Ahmed durur gerçi selâset
Bulunur sözlerinde hem fesâhat
Belâgatda velî mâhir degüldür
Kelâmun rabtına kâdir degüldür⁹⁶ *Heves-nâme*, B.521-522

93 Hassân, onun (Ahmedî) gibi şiir söylemedi; Sahbân onun nazmı gibi yazmadı.

94 Ey yâr! Şunlar ki Türk dilinde şöhretleri var: biri Şeyhî, biri de Ahmet'tir.

95 Fakat (Şeyhî'nin) kelâmının garip lafızları çoktur, fesâhatte bir kazancı yoktur.

96 Ahmet'in sözlerinde her ne kadar selâset ve fesâhat bulunsa da o belâgatta mâhir değildir, kelâmın irtibatını (sağlamaya) kadir değildir.

Akabinde her iki şairi de şiirlerinde icat olmaması, yeni ve orijinal bir fikir ya da hayal bulamaması yönüyle tenkit etmiştir. Çünkü Cafer Çelebi'ye göre söz konusu şairlerde kendilerine has yeni mânâ bulma yeteneği ve yaratıcılık yoktur:

Bu hâl ile yine ey merd-i üstâd
Birinün dahi yok şânında îcâd⁹⁷

Heves-nâme, B.524

SONUÇ

XV. yüzyıl klasik Türk şairleri, hem içinde yaşadıkları ve karşılıklı ilişkiler kurdukları hem de kendilerinden önce yaşamış ama önemli bir iz bırakmış sosyal, sanatsal ve kültürel çevreye dair pek çok değerlendirme yapmışlardır. Bu durum şairlerin çevreyle, muhatapları ile ilgilendiklerini göstermektedir. Diğer yandan şairlerin, şiir ve söz çerçevesinde çevreye bakışları büyük oranda birbirine benzemektedir. Burada çoğunlukla takdir ve tenkit ifadeleri, şöret ve üstünlük vurgusu, çevreden beklentiler dikkati çekmektedir. Öte yandan şairin veya şiirin okuyucu, dinleyen, memduh ve genel çevre üzerindeki etkisine, dolayısıyla şiirin çeşitli fonksiyonlarına da işaret edilmiştir.

XV. yüzyıl toplumsal ve kültürel anlamda önemli gelişmelerin, değişikliklerin olduğu bir dönemdir. Bu değişim edebî yönden de kendini göstermiştir. Devletin siyasî ve coğrafi yönden büyümesine paralel olarak edebiyat alanında da bir zenginlik, gelişim görülmeye başlanmıştır. Önceki yüzyılda oluşup kurulmaya başlayan klasik edebiyat, bu yüzyılda belli bir olgunluk seviyesine ulaşmış ve artık hazırlık devrini tamamlamıştır. Başka bir deyişle klasik edebiyat haline gelmeye başlamıştır. Her ne kadar bu dönem eserlerinde İran etkisi hissedilse de yapılan tercüme ve yazılan telif niteliğinde eserlerle bu asır; Osmanlı şiirinde zenginleşmenin başladığı, nispeten özgün bir edebiyat ortamının oluştuğu bir dönemdir. Bu değerlendirmeye dönemin şairleri de eserlerinde yer vermiş hatta kendilerini ünlü İran şairleri ile mukayese ederek üstünlüklerini bildirmişlerdir.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda oluşan başlıklara ve bu başlıkların şairlere göre dağılımlarına toplu olarak bakıldığında yüksek bir katılım oranı görülmektedir. Tüm başlıklarda yüzde 50'nin üzerinde katılım söz konusudur. Özellikle şairin çevreden ya da okuyucudan beklenti ve şikâyetlerine dair katılımının hatta örnek ifade sayılarının fazla olduğu görülmektedir. Ahmet Paşa, Necati Bey, Abdülvâsi Çelebi, Hamdullah Hamdi, Tâcizâde Cafer Çelebi'nin tüm başlıklarla ilgili görüş beyan ettiği ancak Ahmet Paşa ve Necati Bey'in diğerlerine nazaran bu konuya çok daha fazla yer ayırdığı fark edilmektedir. Bu durum onların dışı dönük, şöretli ve çevresine değer veren şairler olduğunu gösterebilmektedir.

Şairlerin kendi şiirlerinin beğenilmesi, takdir edilmesi, aranan ve istenilen şiirler yazmaları veya bu iddiaya sahip olmaları konusundaki görüşleri ortaktır. Bedr-i Dilşad, Tâcizâde Cafer Çelebi, Abdülvâsi Çelebi, Necati Bey, Ahmet Paşa, Cem Sultan, Avnî, Hamdullah Hamdi ve Bedr-i Dilşad'a ait eserlerde sıkça zikredilen bu özellik şiirin ve şairin gücü, marifeti

97 Ey üstad! Bu hâl ile birinin (Ahmet Paşa ve Şeyhî) dahi şânında icat kabiliyeti yoktur.

konusunda oldukça önemli bir ölçüt olarak kabul görmüştür. Beğenilmek, rağbet görmek her sanatkârın ve dönemin ortak arzusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle şairler, çevrenin kendilerine ve şiirlerine yaklaşımı konusunda benzer düşünceleri ifade etmişler ve şiirlerinin rağbet gördüğünü, beğenildiğini, kendilerine iltifat edildiğini söylemişlerdir. Bu değerlendirmeler şairin ve şiirin üstünlüğüne vurgu yapmaktadır. Ayrıca şiire ve şaire iltifat etmesi, çevrenin şiirden ve sözden anladığını göstermektedir.

Bu yüzyılda eserleri incelenen şairlerin hemen hepsi, şiirin veya şairin çevre üzerinde çeşitli etkileri olduğu konusunda değerlendirmeler yapmışlardır. Bu etkiler genelde okuyucuya, dinleyenlere, memduhlara ve genel çevreye yönelik bir nevi kazanım olarak ifade edilmiştir. Zira şairlerin ifadelerine göre şiir; gönüldeki dertleri yok edecek, okuyanları neşelendirecek, ferahlık verecek, sarhoş edip kendinden geçirecek hatta âşık edecek, dertlendirip gözyaşlarına neden olacak, ilham sağlayacak, insanları söyleyip gazel şairi haline getirecek ya da tamamen susturacak, acze düşürecek, kâinatı süsleyerek etrafına güzel kokular yayacak, diğer şiirleri ve şairleri unutturacak ve kıskançlıklara neden olabilecektir. Yalnız tüm bu etkilerin görülebilmesi için sözlerin canıgönülden söylenmiş, taze, rengîn, yakıcı, âbdâr, mu‘ciz, kıymetli, şöhretli, hoş kokulu ve görülmemiş güzellikte olması; şairin çeşitli ilimlere sahip olması, aşk duygusunun güçlü olması ve sevgiliden söz etmesi gereklidir.

Şairler çoğu zaman şikâyet maksadıyla kimi zaman da ikaz ve nasihat mahiyetinde söylenmiş birtakım sözlerle ait oldukları çevreye, memduhlarına ve okuyucularına dair beklentilerini açıkça dile getirmekten çekinmemişlerdir. Cem Sultan, Necati Bey, Ahmet Paşa, Adlî, Abdülvâsi Çelebi, Bedr-i Dilşad, Hamdullah Hamdi, Şeyhî ve Mihrî Hâtun, Tâcizâde Cafer Çelebi olmak üzere neredeyse dönemin hemen her şairi bu bağlamda düşüncelerini ifade ederek bir değerlendirme yapmıştır. Şairler, padişahın iltifatına mazhar olarak eserlerinin daha değerli olacağını düşünmüşler; aksi hallerde yani beğenilmemek ve bu yüzden beklediği itibarı görememek gibi durumlar neticesinde şiirden uzaklaşacaklarını ima etmişlerdir. Dolayısıyla padişah ve onun gibi kıymetli ve itibarlı kişilerin arka çıkması, şair için hem büyük bir nimet hem de üstünlük vesilesidir. Şairin gelişmesi ve değerli eserler vermesi, çevrenin teşviki ve rağbeti ile mümkün olacaktır. Zira şairlerin şiir yazmasına vesile olan, devlet adamlarının sahip oldukları güç, zenginlik vb. imkânlar ile sağladıkları kolaylık ve cömertliklerdir.

Bu nedenle şairler, insanlardan kelâmını candan ve sıdk ile dinlemelerini hatta ezberlemelerini, sözlerinin kıymetini ve inceliklerini kavrayabilmelerini, onlara yalan değil hakikat olarak yaklaşmalarını, değerliyi değersizden ayırt edebilmelerini, kültürlü ve zevk sahibi olmalarını, nâdân olmamalarını, olgun ve nüktedan olmalarını, şiire arzu duymalarını ve bunlar için çaba sarf etmelerini beklemektedir. Çünkü bu niteliklerde bir okuyucu çevresi ya da muhatap bulunmazsa şiirin kıymeti bilinmeyecek, haksız eleştiriler olacak, şair pişman olup önce şevkini sonra da yaratıcılığını kaybedecek ve bir daha şiir yazmak istemeyecektir. Böyle durumlar şairlerimizi karamsarlığa ve serzenişlere sevk etmiştir. Öte yandan sanattan anlamayan, güzellikten zevk almayan, değerliyi değersiz ayırt edemeyen, şairin sözlerine

kulak asmayan, donanımsız, bâtil bir yolda olan, şiire düşman olan ve nâdân olarak tanınan tipler; şairlerin en çok muzdarip olduğu ve bu yüzden şikâyet ettiği belirsiz kişilerdir. Şairler ihtiyatlı davranıp bu tip insanlara şiir sunmaktan kaçınmışlardır.

Tâcizâde Cafer Çelebi, Abdülvâsi Çelebi, Necati Bey, Ahmet Paşa, Cem Sultan, Avnî, Hamdullah Hamdi, Adlî, Şeyhî ve Mihrî Hâtun; aynı zamanda eserlerinde çeşitli vesile ve amaçlarla sanatkar çevreyle ilgili görüş bildirmişlerdir. Şairler ilk sırada İran sahasından meşhur olmuş Sa'dî, Firdevsî, Nizâmî, Selmân, Kâtibî, Kemâl-i İsfahanî ve Câmî gibi söz ustalarını, ikinci sırada ise Necati Bey, Şeyhî, Ahmet Paşa, Ahmedî ve Cem Sultan'dan oluşan grubu şiirlerinde birçok kez anmıştır. Şairler bu yolla beğeni ve takdirlerini ifade edip kendilerini bu isimlere yakın görmüşler, hatta üstat kabul ederek onların yolunda ilerlemişler ve bu sebeple etkisinde kalmışlardır. Kimi örneklerde ise kendi şiirlerinin ya da şairlik kudretlerinin daha üstün olduğunu, onları geride bıraktıklarını dahası bu ünlü şairlerin kendilerini kıskandıklarını iddia etmişlerdir ya da kendi dönemlerindeki bazı şairleri yetersiz gördüklerini, beğenmediklerini söyleyip eleştirmişlerdir. Eleştiri yapılırken bazı örneklerde isim vermeden yeni şairlere dair küçümseyici ifadeler kullanılmış, diğer örneklerde ise aynı dönemki şairlere yönelik birçok ayrıntıyla birlikte hem kusurları hem de üstünlükleri gösterilmiştir. Şairler kimi zaman da isim vermeden yaşadıkları asırda diğer şairlerden üstün olduklarını, kendilerinin yanında kimsenin şairlik davasında olamayacağını ifade etmişlerdir.

Çevreyle kastedilen şairin şiir vesilesiyle muhatap olduğu, hitap ettiği, konu edindiği ya da birtakım ortaklıklarda bulunduğu kişilerden oluşan ortamdır. Netice olarak şairler, hem şiirlerini hem de kendilerini tanıtip değerlendirirken sanata dayalı olmak şartıyla çevreyle olan ilişkilerinden yararlanır (Tolasa, 1982, s. 39; İpekten, 1996, s. 11-12). Ancak çevrenin şiir ve şaire bakışı hakkında bu değerlendirmeler, yine şairin gördükleri ya da düşündükleriyle sınırlıdır. Bizzat okuyucunun yahut genel çevrenin görüşleri belirtilmemiş, onların gözünden nasıl görüldüğü açıklanmamıştır.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almamıştır.

KAYNAKÇA

- Adonis. (2004). *Arap poetikası*. (E. İşler, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aksan, D. (2005). Şiir dili. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, (2)1, 1-13.
- Al-Shaman, M. (1991). Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l-Uşşâk adlı mesnevisi. *Türklük Bilgisi Araştırmaları-Journal of Turkish Studies*, 15, 169-255.
- Arslan, M. (2007). *Mihrî Hâtun Dîvânı*. Ankara: Amasya Valiliği Yayınları.
- Bayram, Y. (2005). 16. yüzyıldaki bazı divan şairlerinin şiire ve okura dair görüşleri. *Millî Eğitim Dergisi*, 168, 79-106.
- Bayram, Y. (2008). *Amasya'ya vâli Osmanlı'ya pâdişâh bir şâir Adlî, Sultan İkinci Bayezid Han-ı Veli : hayatı, şahsiyeti şairliği divanının tenkidli metni*. Amasya: Amasya Valiliği Yayınları.
- Bilkan, A. F. (1995). Nâbî'nin sanat çevresi ve sanatçı dostları. *Yedi İklim*, (9)65, 62.
- Biltekin, H. (2003). *Şeyhî Dîvânı*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Buğra, M. G. (2007). *Behçet Necatigil poetikasında şair*. (Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ceyhan, Â. (1997). *Bedr-i Dilşad'ın Murâd-nâmesi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Coşkun, M. (2007). *Klâsik Türk şiirinde edebî tenkit -şairin şiire bakışı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çavuş, M. F. (2019). *15. yüzyıl klasik Türk şiirinin poetikası*. (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Çavuşoğlu, M. (2001). *Necatî Bey Divanı'nın tahlili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Doğan, M. N. (2004). *Fatih Divanı ve şerhi*. İstanbul: Erguvan Yayınları.
- Doğan, M. N. (2011). *Eski şiirin bahçesinde*. İstanbul: Yelkenli Yayınevi.
- Ersoylu, İ. H. (2013). *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gültaş, A. (1996). *Halilname*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Günşen, A. (2009). Necatî Bey'in dil ve üslubunda Türkçenin yeri. *I. Uluslararası Türk dili ve edebiyatı sempozyumu: ölümünün 500. yılında şair Necatî anısına* içinde (s.442-455). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Harmancı, M. E. (2012). Mazmunun yolculuğu. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 27, 125-142.
- İnce, A. (2000). *Cem Sultan Cemşid u Hurşid*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İpekten, H. (1996). *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Karaarslan, N. Ü. (2010). Şair maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C.38, s.298-301). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, B.A. (2012). Necâtî Bey'in şiir anlayışı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 27, 143-218.
- Kaya, B.A. (2016). Necâtî Bey'in şair anlayışı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 34, 149-214.
- Okay, M. O. (1990). *Sanat ve edebiyat yazıları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Onur, N. (1991). *Hamdi Yusuf u Züleyha*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özkan, İ. H. (1996). Gazel maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C.13, s. 442-443). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztoprak, N. (2005). Rûhî'nin şiir anlayışı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 12, 101-136.
- Öztoprak, N. (2006). Rûhî'nin şair anlayışı. *Osmanlı Araştırmaları*, 28, 93-122.
- Özyıldırım, A. E. (1999). *Hamdullah Hamdî ve divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (2012). Klâsik edebiyat bilgisine göre divan şiirindeki ahenk öğeleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 37, 105-136.
- Sefercioğlu, M. N. (1999). Dîvan şiirinde mûsikî ile ilgili unsurların kullanılışı. *Osmanlı* içinde (C.9, s.649-668). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N. (2000). Divan şiirinin çevreye bakışı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1, 67-86.
- Sefercioğlu, M. N. (2002). Dîvan şiirinin gerçek hayatla bağlantısı. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (C.11, s. 664-681). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Sungur, N. (1998). *Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin Heves-nâme'si*. (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şentürk, A. A. (2014). *Osmanlı şiiri antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Ahmed Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Necatî Beg Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1980). *Şeyhî ve Husrev ü Şîrin'i*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Tolasa, H. (1982). Divan şairlerinin kendi şiirleri üzerine düşünce ve değerlendirmeleri. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1, 15-46.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın şiir dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tolasa, H. (2002). *16. yüzyılda edebiyat araştırma ve eleştirisi, Sehi, Latîfi, Aşık Çelebi tezkirelerine göre*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yekbaş, H. (2009). Divan şairinin penceresinden acem şairi. *Turkish Studies*, (4)2, 1158-1187.

